

PODROČNA KOMISIJA ZA POKLICNO IN STROKOVNO
IZOBRAŽEVANJE OTROK S POSEBNIMI POTREBAMI

NAVODILA

ZA IZVAJANJE IZOBRAŽEVALNIH PROGRAMOV POKLICNEGA
IN STROKOVNEGA IZOBRAŽEVANJA S PRILAGOJENIM
IZVAJANJEM IN DODATNO STROKOVNO POMOČJO

KAZALO:

1. UVOD	4
2. PRILAGAJANJE IZVAJANJA IZOBRAŽEVALNIH PROGRAMOV IN DODATNA STROKOVNA POMOČ	5
2.1. DIJAKI Z LAŽJO MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU.....	6
2.1.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela.....	6
2.1.2 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih.....	6
2.1.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja.....	6
2.1.4 Časovna razporeditev pouka.....	7
2.1.5 Kadrovski pogoji.....	7
2.1.6 Prostorski pogoji.....	7
2.1.7 Posebna oprema, pripomočki, sredstva.....	7
2.1.8 Dodatna strokovna pomoč.....	7
2.2. SLEPI IN SLABOVIDNI DIJAKI.....	9
2.2.1 Definicija slepote in slabovidnosti.....	9
2.2.2 Ravni uporabnosti ostanka vida in pedagoška pomoč.....	9
2.2.3 Organizacija vzgojno – izobraževalnega dela.....	10
2.2.4 Oblike dela na posameznih vzgojno – izobraževalnih področjih.....	10
2.2.5 Preverjanje in ocenjevanje znanja.....	11
2.2.6 Časovna razporeditev.....	11
2.2.7 Kadrovski pogoji.....	11
2.2.8 Prostorski pogoji.....	11
2.2.9 Didaktični in posebni pripomočki.....	11
2.2.10 Dodatna strokovna pomoč.....	12
2.3. GLUHI IN NAGLUŠNI DIJAKI.....	13
2.3.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela.....	13
2.3.2 Oblike dela pri vzgojnih področjih, predmetih in predmetnih področjih.....	14
2.3.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja in napredka.....	14
2.3.4 Časovna razporeditev pouka.....	15
2.3.5 Kadrovski pogoji.....	15
2.3.6 Prostorski pogoji.....	15
2.3.7 Posebna oprema, pripomočki in sredstva.....	15
2.3.8 Dodatna strokovna pomoč.....	15
2.4. DIJAKI Z GOVORNO JEZIKOVNIMI MOTNJAMI.....	17
2.4.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela.....	17
2.4.2 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih.....	17
2.4.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja in napredka.....	18
2.4.4 Časovna razporeditev pouka.....	18
2.4.5 Kadrovski pogoji.....	18
2.4.6 Prostorski pogoji.....	18
2.4.7 Posebna oprema, pripomočki in sredstva.....	19
2.4.8 Dodatna strokovna pomoč.....	19
2.5. GIBALNO OVIRANI DIJAKI.....	20
2.5.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela.....	21

2.5.2	<i>Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih</i>	21
2.5.3	<i>Preverjanje in ocenjevanje znanja</i>	21
2.5.4	<i>Časovna razporeditev pouka</i>	22
2.5.5	<i>Kadrovski pogoji</i>	22
2.5.6	<i>Prostorski pogoji</i>	22
2.5.7	<i>Posebna oprema, pripomočki in sredstva</i>	23
2.5.8	<i>Dodatna strokovna pomoč in druge specifičnosti</i>	23
2.6.	DIJAKI Z MOTNJAMI VEDENJA IN OSEBNOSTI	25
2.6.1	<i>Organizacija vzgojno izobraževalnega dela</i>	26
2.6.2	<i>Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih</i>	26
2.6.3	<i>Preverjanje in ocenjevanje znanja</i>	26
2.6.4	<i>Časovna razporeditev pouka</i>	27
2.6.5	<i>Kadrovski pogoji</i>	27
2.6.6	<i>Prostorski pogoji</i>	27
2.6.7	<i>Posebna oprema, pripomočki, sredstva</i>	27
2.6.8	<i>Dodatna učna pomoč</i>	27
2.7.	DOLGOTRAJNO BOLNI DIJAKI	29
2.7.1	<i>Organizacija vzgojno - izobraževalnega dela</i>	29
2.7.2	<i>Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih</i>	30
2.7.3	<i>Preverjanje in ocenjevanje znanja in napredka</i>	30
2.7.4	<i>Časovna razporeditev pouka</i>	30
2.7.5	<i>Prostorska prilagoditev pouka</i>	31
2.7.6	<i>Pripomočki</i>	31
2.7.7	<i>Dodatna strokovna in učna pomoč</i>	31
2.7.8	<i>Kadrovski pogoji</i>	32
2.8.	DIJAKI S PRIMANJKLJAJI NA POSAMEZNIH PODROČJIH UČENJA	33
2.8.1	<i>Opredelitev motnje</i>	33
2.8.2	<i>Organizacija vzgojno-izobraževalnega dela</i>	34
2.8.3	<i>Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih</i>	34
2.8.4	<i>Načela "dobre poučevalne prakse"</i>	35
2.8.5	<i>Učinkovite strategije poučevanja dijakov s PPPU</i>	35
2.8.6	<i>Preverjanje in ocenjevanje znanja</i>	37
2.8.7	<i>Časovna prilagoditev</i>	37
2.8.8	<i>Kadrovski pogoji</i>	38
2.8.9	<i>Prostorski pogoji</i>	38
2.8.10	<i>Posebna učna oprema, pripomočki, sredstva</i>	38
2.8.11	<i>Dodatna strokovna pomoč</i>	39

1. UVOD

Otroci in mladostniki s posebnimi potrebami se skladno s spremenjeno koncepcijo vključujejo v različne vzgojno izobraževalne programe. Izobraževalni programi s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo so najmanj prilagojena oblika izobraževanja.

Normativna podlaga za prilagojeno izvajanje izobraževalnih programov poklicnega in strokovnega izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo je dana v 9. členu Zakona o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja, v 10., 11. in 71. členu Zakona o poklicnem in strokovnem izobraževanju ter podrobnejša razčlemba v Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami. Slednji določa vrste izobraževalnih programov ter načine in postopke za njihovo uresničevanje.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami v 5. členu določa vrste programov, v katere se usmerjajo otroci s posebnimi potrebami. Tretja alineja tega člena določa »izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo«.

V nadaljevanju isti zakon določa, da se otrokom s posebnimi potrebami, ki so usmerjeni v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo, glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje lahko prilagodi organizacijo, način preverjanja in ocenjevanja, napredovanje in časovna razporeditev pouka ter zagotovi dodatno strokovno pomoč. Obseg in način izvajanja dodatne strokovne pomoči se določi z odločbo o usmeritvi in v skladu s standardi in normativi.

Na osnovi 71.člena Zakona o poklicnem in strokovnem izobraževanju in s sklenitvijo pedagoške pogodbe v skladu s Pravilnikom o šolskem redu za gimnazije, poklicne, srednje tehniške in strokovne šole je možno podaljšati tudi trajanje izobraževanja.

Prilagojeno izvajanja programov z dodatno strokovno pomočjo je primerno za tiste otroke s posebnimi potrebami, ki ob prilagoditvah v izvajanju programa in ob dodatni strokovni pomoči zmorejo določen izobraževalni program. Tu ne gre za prilagajanje predmetnika. Izobraževalni program v vsebini in obsegu ostaja nespremenjen.

Kakšne prilagoditve v izvajanju in kakšna strokovna pomoč je potrebna?
Kdo in kako o tem odloča?

Vzgojo in izobraževanje po izobraževalnih programih s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo praviloma izvajajo šole v rednih oddelkih.

V te programe se usmerjajo otroci z odločbo o usmeritvi. Ta odločba določa ne le izobraževalni program, v katerega se posameznika usmerja, temveč tudi obseg in način izvajanja dodatne strokovne pomoči ter kadrovske, prostorske, materialne in druge pogoje, ki morajo biti posamezniku zagotovljeni.

Z vključitvijo dijaka s posebnimi potrebami se število dijakov v oddelku lahko zmanjša če je tako predvideno z odločbo o usmeritvi in sicer v skladu z določili Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje izobraževalnih programov za pridobitev poklicne in srednje strokovne izobrazbe.

Skladno z 29. členom Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami mora šola za vsakega otroka s posebnimi potrebami v roku 30 dni izdelati individualiziran program, s katerim določi oblike dela na posameznih vzgojnih področjih, pri posameznih predmetih oziroma pri predmetnih področjih, način izvajanja morebitne dodatne strokovne pomoči, morebitno prehajanje med programi ter potrebne prilagoditve pri organizaciji, preverjanju in ocenjevanju znanja, napredovanju in časovni razporeditvi pouka.

Program poklicnega in strokovnega izobraževanja s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo pomeni nespremenjen predmetnik in izobraževalni standard. Takšne programe se izvaja na vseh ravneh poklicnega in strokovnega izobraževanja.

O prilagoditvah pri izvajanju in o dodatni strokovni pomoči odloča za vsakega dijaka s posebnimi potrebami šola sama ob upoštevanju teh navodil.

Vrsto obseg in načine prilagajanja določi šola z individualiziranim programom. Napotek za to pa ji da "odločba o usmeritvi", ki jo dobi vsak posameznik s posebnimi potrebami tedaj, ko se usmerja v določen vzgojno izobraževalni program.

Dijaki s posebnimi potrebami, ki izobraževanje zaključijo s poklicno maturo, imajo pravico do prilagojenega načina opravljanja poklicne mature. Za kandidate s posebnimi potrebami so glede na vrsto in stopnjo njihovih primanjkljajev, ovir oziroma motenj možne naslednje prilagoditve pri poklicni maturi: podaljšanje časa opravljanja ustnega in/ali pisnega izpita – in v povezavi s tem zagotovitev posebnega prostora, prilagoditev v prostoru oziroma prostora in prilagoditev opreme, opravljanje izpita s pomočjo računalnika in uporaba posebnih pripomočkov, opravljanje izpita s pomočjo pomočnika, prilagoditev oblike izpitnega gradiva, prilagoditev načina ocenjevanja.

Ker je tisti del populacije otrok s posebnimi potrebami, ki se bo usmerjal v izobraževalne programe s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo zelo heterogen, s temi navodili dajemo smernice po posameznih skupinah oziroma vrstah populacije s posebnimi potrebami.

2. PRILAGAJANJE IZVAJANJA IZOBRAŽEVALNIH PROGRAMOV IN DODATNA STROKOVNA POMOČ

Predpogoj za to, da bi tiste dijake s posebnimi potrebami, ki zmorejo določen izobraževalni program, če jim prilagodimo izvajanje in zagotovimo dodatno strokovno pomoč, uspešno vključevali v splošni šolski sistem, je upoštevanje naslednjih načel:

- učitelji in vodstva šole morajo imeti pozitivna stališča in pozitiven odnos do dijakov s posebnimi potrebami
- v šoli mora vsak učitelj prevzeti odgovornost za uspeh vseh dijakov in tudi dijakov s posebnimi potrebami
- šola mora učiteljem, ki delajo z dijaki s posebnimi potrebami, zagotoviti podporo in pomoč specializiranih strokovnjakov
- šola mora stalno spremljati in analizirati uresničevanje individualiziranega načrta za dijake s posebnimi potrebami
- šola mora ustvarjati takšne pogoje in odnose med dijaki, da dijaki s posebnimi potrebami ne bodo zapostavljeni oziroma izpostavljeni negativnemu odnosu

2.1. DIJAKI Z LAŽJO MOTNJO V DUŠEVNEM RAZVOJU

Populacija oseb z lažjo motnjo v duševnem razvoju ima znižan intelektualni potencial in zato različne težave na spoznavnem področju. Zato pri učenju potrebujejo strokovno pomoč. Imajo pa, če so se predhodno ustrezno vzgajali in izobraževali, vrsto praktičnih sposobnosti, navad, stališč in odnosov.

To se kaže tako, da imajo težave pri abstraktno teoretičnem učenju, pri praktičnem učenju pa praviloma dosegajo bistveno boljše rezultate. Če so osebnostno dobro harmonizirani in prilagojeni, so lahko vestni in prizadevni delavci v manj zahtevnih poklicih.

Večina ima optimalne možnosti za nižje poklicno izobraževanje s prilagojenim izvajanjem in dodatno strokovno pomočjo.

2.1.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela

Za pripravo in spremljanje izvajanja individualiziranega programa za vsakega dijaka s posebnimi potrebami ravnatelj šole imenuje strokovno skupino, ki naj jo sestavljajo učitelji in specialni pedagogi, ki izvajajo morebitne ure dodatne strokovne pomoči, tudi drugi učitelji, ki sodelujejo pri izvajanju vzgojno izobraževalnega programa ter šolska svetovalna služba.

2.1.2 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih

Učitelji dijaka s posebnimi potrebami morajo pri učenju izhajati iz značilnosti in sposobnosti dijaka. Upoštevajo naj zlasti načelo postopnosti, nazornosti in povezanosti teoretičnega učenja s praktičnim. Snov naj delijo na manjše enote in sproti preverjajo, ali dijak razume snov in jo zna uporabiti. Pozornost je treba posvetiti vsem korakom spoznavnega procesa od pozornosti, priklica v spomin, miselne obdelave do spretnosti, ki so potrebne za učenje. Dijaku je potrebno jasno povedati, kaj mora obvladati in ga seznaniti s pomočjo, ki mu jo bomo nudili, da bo prišel do cilja. S tem bomo odpravljali strah in napetosti pri dijaku. V primeru, ko se bodo pokazale praznine v znanju, pešanje motivacije ali šibkost organizacije učenja, bo potrebno dijaka takoj vključiti v dodatno strokovno pomoč.

2.1.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja

Pri preverjanju in ocenjevanju znanja naj se izhaja iz realizacije individualiziranega programa. Ker je pričakovati določene težave pri teoretičnem delu izobraževanja, naj se za to pripravi tisti minimalni standard, ki še dopušča enakovrednost programa.

Uporabijo naj se tiste metode preverjanja in ocenjevanja, ki so prilagojene posameznikovim potencialom. Torej metode, po katerih posameznik doseže boljše rezultate. Za preverjanje in ocenjevanje naj se izbere najbolj primeren čas dneva. Dijaku naj se napove ocenjevanje in mu da podrobnejše napotke, kaj in kako naj se pripravi. Ustno in pisno preverjanje in ocenjevanje naj se prilagodi dijaku.

Preverjanje naj bo pogosto, da bo možno čimprej ugotoviti težave pri učenju in intervenirati z dodatno strokovno pomočjo.

2.1.4 Časovna razporeditev pouka

Če dijak nima težav z usmerjenostjo in koncentracijo, najpogosteje ne bodo potrebne časovne prilagoditve razporeditve pouka .

2.1.5 Kadrovski pogoji

Vsi učitelji, ki bodo sodelovali pri učenju otrok s posebnimi potrebami, morajo imeti pozitiven odnos do tega in morajo izraziti pripravljenost za delo s temi dijaki. Potrebujejo dopolnilna znanja o poučevanju dijakov z lažjo motnjo v duševnem razvoju.

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri delu z dijaki s posebnimi potrebami

2.1.6 Prostorski pogoji

Če dijak s posebnimi potrebami nima drugih senzornih motenj oziroma zdravstvenih in gibalnih ovir, ne potrebuje posebnih prilagoditev prostora.

V kolikor pa se bodo pri posamezniku pojavljale dodatne ovire in težave, pa bo pogoje za prilagoditev prostora določala odločba o usmeritvi.

2.1.7 Posebna oprema, pripomočki, sredstva

Ti so potrebni v primeru gibalne ali senzorne oviranosti. V teh primerih bo posebno opremo, pripomočke in sredstva določila odločba o usmeritvi.

2.1.8 Dodatna strokovna pomoč

Dijaki z lažjo motnjo v duševnem razvoju bodo pri poklicnem izobraževanju praviloma občasno ali trajno potrebovali dodatno strokovno pomoč. Ta bo zajemala različne podporne tehnike tako pri krepitvi osebnosti, socialne integriranosti kot pri obvladovanju procesov učenja in same snovi.

Dodatno strokovno pomoč bo možno nuditi v obsegu, ki ga bo določila odločba o usmeritvi. Dodatna strokovna pomoč se bo izvajala skladno z 8. členom Zakona o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami individualno v oddelku ali izven oddelka, lahko pa tudi v posebni skupini izven oddelka. Dodatno strokovno pomoč bodo izvajali strokovni delavci šole, lahko pa tudi zunanji strokovni delavci, ki izpolnjujejo predpisane pogoje. Specializirani strokovni delavci bodo opravljali tiste specializirane aktivnosti, ki bodo krepile okrnjene sposobnosti, kompenzirale primanjkljaje in ovire in omogočale vključevanje dijaka s posebnimi potrebami v splošno šolsko in delovno okolje (specialni pedagoško - rehabilitacijski del). Posamezni učitelji pa skladno s tem izvajali tisti del strokovne pomoči dijaku pri osvajanju znanja...

V celovito skrb za šolanje in napredek dijaka je potrebno vključevati tudi starše.

Literatura:

1. **Bela** knjiga o vzgoji in izobraževanju v RS. –Ljubljana : MŠŠ, 1995.
2. **Datler** Wilfried: Zur Analise heilpadagogischer Beziehungsprozesse. –Luzern : SZH/SPC, 1998.
3. **Foundations** of special education : basic knowledge informing research and practice in special education. –Pacific Grove [etc.] : Brooks / Cole, cop. 1997.
4. **Jakulić**, Slobodan: Mentalna retardacija : uzrokovana hromozomskim i genetskim faktorima. –Beograd : Savremena administracija, 1980.
5. **Taylor**, Ronald L.: Exceptional children integriting researge and teaching, Singular Publising Group San Diego, California, 1995.
6. Zakon o poklicnem in strokovnem izobraževanju (Ur.l. RS, št. 12/96).
7. Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (Ur.l. RS, št. 54/00).

Gradivo pripravil:
dr. Božidar Opara

2.2. SLEPI IN SLABOVIDNI DIJAKI

2.2.1 Definicija slepote in slabovidnosti

Slaboviden je dijak, ki ima:

1. ostrino vida od 0,30 do 0,10;
2. ostrino vida manj od 0,10 do 0,05/štetje prstov na 3 m/ ali zožitev vidnega polja na 20 stopinj ali manj okrog fiksacijske točke ne glede na ostrino vida.

Slep / izguba vida nad 95 %/ je dijak, ki ima:

1. ostrino vida manj od 0,05 /štetje prstov na 3m/ do 0,02 /štetje prstov na 1,5 m/ ali zoženost vidnega polja okrog fiksacijske točke na 5 do 10 stopinj, na glede na ostrino vida;
2. ostrino vida manj od 0,02/štetje prstov na 1,5 m/ zaznavanja svetlobe ali zoženost vidnega polja okrog fiksacijske točke do 5 stopinj, ne glede na ostrino vida;
3. vidna ostrina je 0 /amaurosis/, ni dojma svetlobe.

2.2.2 Ravni uporabnosti ostanka vida in pedagoška pomoč

1. Slabovidnost /10 % - 30 % vida/

Dijaki ob ustreznih pogojih sprejemajo informacije po vidni poti ob ustreznih optičnih korekcijskih sredstvih

2. Težka slabovidnost / 5 - 9,9 % vida/

Pretežni del učenja poteka po vidni poti. Delo poteka po metodi za slabovidne, ki predvideva poseben pristop za razvijanje vizualnih funkcij, prilagojene metode dela, prilagojene pripomočke, učbenike, didaktična sredstva itd.

3. Slepi z ostankom vida /2 % do 4,9 % vida/

Z vidom prepoznavajo manjše objekte na 1 do 2 metra /štetje prstov/.

Potrebujejo poseben pristop za razvijanje vizualnih funkcij.

Uporabljajo preostali vid pri učenju.

Potrebujejo prilagojene metode dela ter pripomočke, učbenike in dodatna sredstva podobno kot pri prejšnji skupini, le da je večji poudarek na preostalih čutilih. Metoda dela je kombinirana, delno metoda za slepe, delno metoda za slabovidne.

4. Slepi z minimalnim ostankom vida /projekcija - 1,9 % vida/

Vidijo sence, obrise večjih objektov /projekcija/, obrise večjih predmetov in močnejše povečanih črk /2 %/. Metoda dela je metoda dela za slepe, delno kombinirana z metodo za slabovidne.

Vid služi predvsem pri orientaciji in samostojnem gibanju ter praktičnih zaposlitvah.

Pišejo in berejo pretežno v Braillovi pisavi, potrebujejo specialne metode dela in pripomočke, kot naslednja skupina.

5. Popolna slepota in dojem svetlobe

Uporabljajo Braillov sistem branja in pisanja, učne pripomočki in pomagala za slepe /Braillov pisalni stroj, elektronski pripomočki, tipne karte, makete, modeli zbirke naravnih predmetov, reliefne slike, pozitivna folija za risanje, geometrijski pribor;/ pripomočke za igro, šport, vsakdanje življenje; pripomočke za orientacijo in gibanje.

2.2.3 Organizacija vzgojno – izobraževalnega dela

Z individualiziranim programom vzgoje in izobraževanja se glede na vrsto in stopnjo primanjkljaja, ovire oziroma motnje prilagodi organizacija, način preverjanja in ocenjevanja znanja, napredovanje in časovna razporeditev pouka ter zagotovi dodatna strokovna pomoč. Strokovna skupina mora med šolskim letom prilagajati individualizirani program glede na napredek in razvoj dijaka, ob koncu šolskega leta preveri ustreznost programa in izdelava individualizirani program za naslednje šolsko leto.

V programu se predvidi dnevna, tedenska in letna prilagoditev vzgojno-izobraževalnega dela. Določi se obseg in količina prilagoditev za dijaka, posebnosti v podajanju snovi ter obseg dodatne strokovne pomoči. Ob organizaciji vzgojno-izobraževalnega dela je potrebno upoštevati dijakove psiho fizične sposobnosti, da ne pride do preobremenjenosti.

Z vključitvijo slepega ali slabovidnega dijaka se število dijakov v oddelku lahko zmanjša če je tako predvideno z odločbo o usmeritvi in sicer v skladu z določili Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje izobraževalnih programov za pridobitev poklicne in srednje strokovne izobrazbe.

Na osnovi 71.člena Zakona o poklicnem in strokovnem izobraževanju in s sklenitvijo pedagoške pogodbe v skladu s Pravilnikom o šolskem redu za gimnazije, poklicne, srednje tehniške in strokovne šole je možno podaljšati tudi trajanje izobraževanja.

2.2.4 Oblike dela na posameznih vzgojno – izobraževalnih področjih

Oblike dela je potrebno načrtovati v skladu z didaktično-metodičnimi načeli poučevanja slepih in slabovidnih ob upoštevanju individualnih zaznavnih sposobnosti slepega ali slabovidnega dijaka. Navodila za prilagojene oblike dela posreduje specialni mobilni pedagog za slepe in slabovidne (posebej pri splošno-izobraževalnih in strokovnih predmetih, športni vzgoji, praktičnem pouku in izvedbi obveznih izbirnih vsebin).

Spoznavanje in usvajanje učne snovi je drugačno kot pri polnočutnih dijakih, zato je potrebno v večji meri aktivirati uporabo preostalih čutil. Učitelj naj pri podajanju učne snovi govori dovolj glasno in razločno, natančno, razločno in sproti naj opisuje postopek, ki ga izvaja, uporablja naj povečan tisk ali zvočno pripravljeno gradivo. Pri zapisovanju naj uporablja kontrastne barve, preslikave naj bodo jasne, kontrastne ter ustrezno povečane. Pomembna je dovolj velika tabelska slika, ki naj ne vsebuje preveč podatkov naenkrat. Dijaka posebej usmerjamo pri vseh aktivnostih in upoštevamo načelo postopnosti, nazornosti in povezanosti teoretičnega znanja s praktičnim. Spodbujamo ga k aktivnemu sodelovanju pri skupinskih oblikah dela, pri čemer se venomer zavedamo, da ima manj socialnih izkušenj, kot vrstniki.

2.2.5 Preverjanje in ocenjevanje znanja

Za prilagojeno preverjanje in ocenjevanje je treba upoštevati zaznavne in komunikacijske posebnosti slepega ali slabovidnega dijaka. Iz ocenjevanja je smiselno izločiti vse vsebine, ki jih dijak zaradi motnje vida ni zmožen usvojiti. Nadomestimo jih z nalogami, kjer se lahko izkažejo dijakove sposobnosti. Dijaku se prilagodi čas preverjanja znanja, priredi se gradivo za pisno preverjanje znanja, zagotovi se ustrezne materialne pogoje in v izjemnih primerih se mu nudi tudi pomočnik.

Slepi in slabovidni dijaki, ki izobraževanje zaključijo s poklicno maturo, imajo pravico tudi do prilagojenega načina opravljanja poklicne mature.

2.2.6 Časovna razporeditev

Slepi in slabovidni dijaki potrebujejo več časa za usvajanje posameznih vsebin in pridobivanje praktičnih znanj. Zato se jim na osnovi strokovnega predloga v individualiziranem načrtu lahko podaljša čas izvedbe posameznih predmetnih področij (praktičnega pouka, prakse itn.)

2.2.7 Kadrovski pogoji

Priporočilo:

Vsi učitelji, ki bodo sodelovali pri učenju otrok s posebnimi potrebami, morajo imeti pozitiven odnos do tega in morajo izraziti pripravljenost za delo s temi dijaki. Potrebujejo dopolnilna znanja o poučevanju slepih in slabovidnih dijakov.

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri delu z dijaki s posebnimi potrebami.

2.2.8 Prostorski pogoji

Slepemu ali slabovidnemu dijaku je potrebno zagotoviti ustrezne prostorske pogoje za uspešno vzgojno-izobraževalno delo glede na specifično stanje njegovega vida (vodilne linije, orientacijske točk, ustrezna delovna površina, primerna osvetlitev itd.), kar je razvidno iz določil odločbe o usmeritvi dijaka.

2.2.9 Didaktični in posebni pripomočki

Dijak uporablja posebno komunikacijsko opremo. Izvajalci posameznih predmetnih področij potrebujejo za izvajanje vzgojno-izobraževalnega procesa didaktične pripomočke, ki jih glede na specifičnost posameznega dijaka svetuje specialni mobilni pedagog za slepe in slabovidne.

Didaktični in posebni pripomočki so opredeljeni glede na individualno potrebo dijaka v določilih odločbe o usmeritvi.

2.2.10 Dodatna strokovna pomoč

V odločbi o usmeritvi se predvidi obseg in vrsta dodatne strokovne pomoči, ki se v individualiziranem programu natančno opredeli glede na čas, kraj izvedbe in izvajalca.

Dodatno strokovno pomoč izvajajo poleg drugih strokovnih delavcev tudi specialni pedagogi za slepe in slabovidne dijake – tiflopedagogi, v kolikor so z odločbo o usmeritvi določeni za izvajalca dodatne strokovne pomoči.

Literatura:

1. **Cvetković, Živojin:** Metodika vaspitno-obrazovnog rada sa slepim licima : savremena metoda čitanja i pisanja slepe dece na Brajevom pismu. –Beograd : Naučna knjiga, 1989.
2. **Dikič, Stanika:** Metodika vaspitno-obrazovnog rada sa slabovidnim učenicima. -Beograd : Naučna knjiga, 1988.
3. **Dikič, Stanika:** Specifičnosti vizuelnog opažanja slabovidnih učenika. –Beograd : Naučna knjiga, 198
4. **Murn, Tatjana:** Kaj piše na tabli? Ne vidim prebrati! : priročnik za načrtovanje in izvajanje pouka s slepim in slabovidnim učencem. –Škofja Loka : Center slepih in slabovidnih, 2001.
5. **Popović, Draginja:** »Rani razvoj i prilagođivanje slepih«. –Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.,1986.
6. [**Priročnik** za usposabljanje v orientaciji in mobilnosti slepih in slabovidnih]. –Škofja Loka : Center slepih in slabovidnih, 2000 [oktober].
7. **Wanecek, Ottokar:** Povijest pedogogije slijepih. –Beograd : Savez društva defektologa Jugoslavije, 1973.
8. **Zemcova, M. I.:** Deca sa oštećenom vidom. –Beograd : Savez društva defektologa Jugoslavije, 1975. -(op. Ovojni nasl.: Slabovidni učenici : priročnik za nastavnike i roditelje).
9. **Zovko, Gojko:** Paripatologija I : [prispevek k preučevanju rehabilitacije invalidov s posebnim pogledom na orientacijo in gibanje slepih]. –1. natis. –Ljubljana : Zavod RS za šolstvo, 1995.
10. **Zovko, Gojko:** Paripatologija II., 1998.

Gradivo pripravili:

Murn Tatjana, univ prof. ped. in slov. j.
Hafnar Mirjana, dipl. tiflo pedagoginja
Koprivnikar Katjuša, prof. športne vzgoje
Jeraša Marija, prof. ang. in fr. j.
Šivic Monika, prof. kemije in biologije

2.3. GLUHI IN NAGLUŠNI DIJAKI

Gluh dijak ima najtežjo izgubo sluha, pri kateri ojačitev zvoka ne koristi. Povprečna izguba sluha je 91 decibelov in več. Glede na gluhotu se razlikuje: otroke z najtežjo (91 dB in več) in otroke s popolno izgubo sluha.

Naglušen dijak ima povprečno izgubo sluha manj kot 91 decibelov in ima resne težave pri poslušanju govora in pri govorni komunikaciji. Naglušnost pomeni zoženje slušnega polja in moti sporazumevanje s pomočjo govora. Glede na naglušnost se razlikuje: otroke z lažjo (26 – 40 dB), zmerno (41 – 55 dB), težjo (56 – 70 dB) in težko (71- 90dB) izgubo sluha.

Za splošno funkcioniranje in učno uspešnost gluhih in naglušnih je poleg stopnje izgube sluha, pomemben tudi čas nastanka izgube, psihosocialne značilnosti posameznika, čas vključitve v intenzivno slušno in govorno obravnavo in družina, v kateri dijak živi.

Gluhi in naglušni imajo težave na področju razumevanja in uporabe jezika, gradnje besednega zaklada in s tem povezanih jezikovnih funkcij ter sprejemanjem informacij iz okolja. Gluha oseba si besedni zaklad gradi po »umetni poti« – preko odčitavanja z ustnic sogovornika, pisane besede ter kretnje, naglušni pa tudi s pomočjo sluha. Posledica teh dejstev je skromnejši jezikovni in besedni zaklad, ki ga ne smemo primerjati z besednim zakladom polnočutnih vrstnikov. Največja odstopanja od polnočutnih vrstnikov se kažejo v primerih, ko mora mladostnik izraziti svojo domišljijo – npr. pri pisanju esejev.

2.3.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela

Kadar je na šoli integriran gluhi ali naglušen dijak se svetovalna služba šole dogovori za timski sestanek s strokovnimi delavci šole za gluhe in profesorji razrednega učiteljskega zbora šole. Namen sestanka je predstavitev posebnosti in načini dela z gluhi in naglušnimi.

Na timskem sestanku se dogovorimo o obsegu in količini prilagoditev za dijaka: posebnosti v podajanju snovi, načinu preverjanja znanja, uskladimo urnik z odločbo predpisane individualne obravnave ...

Organizacijo pouka (dnevno, tedensko, letno) prilagajamo v smislu razbremenitve dijaka s fotokopiranjem zapiskov in posredovanjem pisnih povzetkov predavanj dijaku.

Ob organizaciji vzgojno izobraževalnega dela je potrebno upoštevati dijakove psihofizične sposobnosti tako, da ne pride do preobremenjenosti.

Število ur individualne mobilne surdopedagoške obravnave in število ur druge dodatne strokovne pomoči je opredeljeno v odločbi o usmeritvi dijaka s posebnimi potrebami v program izobraževanja. Z vključitvijo gluhega in naglušnega dijaka se število dijakov v oddelku lahko zmanjša če je tako predvideno z odločbo o usmeritvi in sicer v skladu z določili Pravilnika o normativih in standardih za izvajanje izobraževalnih programov za pridobitev poklicne in srednje strokovne izobrazbe.

Če je dijaku na osnovi odločbe o usmeritvi zagotovljena pomoč mobilne službe, mora šola zagotoviti primeren prostor in pogoje za delo surdopedagoga na šoli.

Za pripravo individualiziranega programa za dijaka ravnatelj imenuje strokovno skupino. Član strokovne skupine naj bo tudi mobilni surdopedagog, ki mladostnika obravnava.

S sprejetjem Zakona o uporabi slovenskega znakovnega jezika imajo gluhi dijaki v času šolanja pravico do tolmača. Potrebo po tolmačenju izrazi dijak, šola pa mu je dolžna to pravico omogočiti. Za dijaka je tolmačenje brezplačno.

2.3.2 Oblike dela pri vzgojnih področjih, predmetih in predmetnih področjih

Zaželeno je, da je profesor med učno uro v vidnem polju dijaka, da ima dijak možnost odgledovanja z njegovih ustnic. Učitelj naj govori z normalnim tempom, ritmom in normalno glasnostjo. Učiteljev obraz naj bo primerno osvetljen. Zavedati se moramo, da pri odčitavanju z ustnic sogovornika, gluhi dijak lahko odgleda od 30 do 60 % njemu poznanih besed.

Če učitelj pripravi folije, kjer so zapisane ključne besede, je to dijaku v veliko pomoč, saj mu je s tem olajšano spremljanje govornih besed. Gluhi dijak med razlago zaradi izgube sluha ne more zapisovati snovi, zato mu omogočimo vsakodnevno fotokopiranje zapisane snovi v šoli. Med poukom večkrat preverite, če sledi razlagi. Pri sporazumevanju z dijakom mu postavljajte jasna, kratka vprašanja. Če vas ne razume, vprašanje postavite ponovno, s tem, da poskušate uporabiti druge izraze oz. besedne zveze.

Pri skupinskih oblikah dela je priporočljivo ustno posredovane informacije pripraviti v pisni obliki (okrožnice, obvestila po zvočniku, razlaga pri pouku, navodila za praktično ali skupinsko delo ...), ob stalnem preverjanju, če je posredovana obvestila tudi razumel. Dijaka posebej usmerjamo pri vseh aktivnostih in pri tem upoštevamo načelo postopnosti, nazornosti in povezanosti teoretičnega znanja s praktičnim. Dijaka spodbujamo k aktivnemu sodelovanju pri vseh oblikah dela pri čemer se moramo zavedati, da je njegova splošna poučenost in nivo socialnih izkušenj zaradi gluhosti ali naglušnosti lahko nižji kot pri polnočutnih vrstnikih.

Omogočimo mu, da ima več priložnosti, da svoje probleme in stiske rešuje z individualnimi razgovori pri razredniku in svetovalni službi.

Sošolci dijaka naj bodo seznanjeni z gluhosto in naglušnostjo in njenimi posledicami ter prilagoditvami, do katerih je upravičen. Priporoča se, da šole organizirajo delavnice o gluhosti, ki jih vodijo mobilni surdopedagogi in šolska svetovalna služba.

2.3.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja in napredka

Gluhemu ali naglušnemu dijaku lahko podaljšamo čas preverjanja znanja. Pri sporazumevanju se potrudimo, da smo jasni v izgovorjavi, omogočimo mu odčitavanje z ustnic, zastavljamo mu jasna in kratka vprašanja in preverjamo razumevanje vprašanj. Po potrebi vprašanje ponovimo z drugimi besedami, uporabimo tudi pisno komunikacijo. Če se sporazumeva z znakovnim jezikom, mu omogočimo, da je pri preverjanju znanja prisoten tolmač.

Pri posameznih predmetih v individualiziranem načrtu določimo področja, kjer ima gluhi ali naglušni dijak pravico do posebnih postopkov in prilagoditev, ali jih je povsem oproščen npr.: pri slovenskem jeziku glasoslovje in fonetika, pisanje narekov in esejev; pri tujem jeziku slušni preizkus in govorno izražanje ... Pri ustnem preverjanju znanja ne upoštevamo pravilnosti izreke gluhega temveč pravilno navajanje dejstev.

Preverjamo in ocenjujemo predvsem znanje v okviru predavanj in tisto, ki je pridobljeno iz učbenikov in knjig in manj splošno poučenost, saj izguba sluha zmanjšuje možnosti sprejema informacij iz okolja (spremljanje oddaj po radiu, TV...).

Ob upoštevanju prilagoditev in nujenju dodatne strokovne pomoči gluhi in naglušni dijaki morajo dosegati vsaj minimalne standarde znanja.

Gluhi in naglušni dijaki, ki izobraževanje zaključijo s poklicno maturo, imajo pravico tudi do prilagojenega načina opravljanja poklicne mature

2.3.4 Časovna razporeditev pouka

V časovni razporeditvi učne snovi predvidimo več časa - do 50 % daljši čas, za utrjevanje snovi, preverjanje in ocenjevanje znanja.

Gluh ali težko naglušen dijak, ki je vezan le na odgledovanje z ustnic sogovornika, se hitreje utruje, zato ob koncu dneva težje sledi razlagi, zato med učnimi urami lahko potrebuje krajše odmore.

2.3.5 Kadrovski pogoji

Izobraževanje razrednega učiteljskega zbora, svetovalne službe in vodstva preko stalnega strokovnega spopolnjevanja in hospitacij pri pouku v specializirani ustanovi (šola za gluhe in naglušne) doprinese k boljšemu razumevanju posebnih potreb integriranega dijaka.

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri delu z dijaki s posebnimi potrebami.

V začetku šolskega leta se strokovni delavci razrednega učiteljskega zbora na timskem sestanku seznanijo z gluhoto in njenimi posledicami, ki jih ima gluhotna na integriranega dijaka. Timske sestanke in delavnice pripravijo na šoli v sodelovanju s strokovnimi delavci specialne ustanove.

Gluhemu, ki se sporazumeva s slovenskim znakovnim jezikom (v skladu z Zakonom o znakovnem jeziku), se lahko pri pouku zagotovi tolmača in zapisovalca, naglušnemu pa občasno ali redno navzočnost surdopedagoga pri predmetih določenih v odločbi o usmeritvi.

2.3.6 Prostorski pogoji

Ob ustreznih prostorskih pogojih in sodobnih avdio-vizualnih sredstvih so pogoji za uspešno izobraževanje gluhega ali naglušnega dijaka večji. Gluhemu in naglušnemu dijaku omogočimo boljše sodelovanje pri pouku s svetlejšimi, primerno akustičnimi učilnicami, zaščito premičnega pohištva s protihrupnimi ščitniki, opremljenimi učilnicami in hodniki s svetlobnimi signalnimi napravami (zvonec=lučka), opremljenimi učilnicami z grafoskopji, TV in videorekorderji, računalniki.

Pomemben je položaj gluhega ali naglušnega dijaka v razredu – sedi naj v drugi klopi pri oknu zaradi najprimernejše oddaljenosti od šolske table in učitelja ter najprimernejše osvetljenosti učiteljevega obraza ob odčitavanju z ustnic.

2.3.7 Posebna oprema, pripomočki in sredstva

Naglušnemu ter gluhim, ki uporabljajo individualni slušni aparat, omogočimo uporabo brezžičnega elektroakustičnega sistema, ki ojača zvok in nudi dijaku možnost sprejemanja zvoka tudi po slušni poti. Brezžično ojačevalno napravo uporabljata učitelj in dijak.

2.3.8 Dodatna strokovna pomoč

Dodatno učno pomoč dijaku zagotovimo v obliki organizirane pomoči mobilnega surdopedagoga in/ali strokovnega delavca redne šole ali svetovalnega delavca. Število ur dodatne tedenske obravnave je določeno v odločbi o usmeritvi.

Specialna pedagoška pomoč – slušno in govorno obravnavo ter trening komunikacije zagotovi surdopedagog iz specializirane ustanove. Pomoč je organizirana preko mobilne službe. Delo mobilne službe je (predvsem ob pričetku šolskega leta) timsko. Člani tima so mobilni surdopedagog, psiholog, socialni delavec. Mobilni surdopedagog sodeluje pri pripravi individualiziranega programa.

Priporočamo, da gluhim in naglušnim dijakom omogočimo vzpodbude in pomoč pri krepitvi samopodobe in socialne integracije.

Osveščanje strokovnih delavcev in sošolcev o gluhoti in njenih posledicah pripomore k boljši sprejetosti integriranega dijaka v razredni kolektiv in razumevanju prilagoditev in olajšav, do katerih je upravičen dijak s posebnimi potrebami. Pri tem delu je potreben timski pristop in sodelovanje svetovalne službe redne šole in specialne ustanove.

Literatura:

1. **Levec, Alenka:** Če je v razredu gluhi ali naglušen učenec ... - Ljubljana : Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, 2002 (Knjižnica Deklica s školjko).
2. Vključevanje gluhih in naglušnih v redne šole: zbornik ob 30-letnici integracije, uredile Alenka Levec, Irena Željan, Majda Knehtl – Ljubljana: Zavod za gluhe in naglušne Ljubljana, 2002
3. **Kuhar, Dušan:** Pogovori s starši gluhih in naglušnih otrok. –Ljubljana : Dan, 1993. – (Knjižnica Deklica s školjko).
4. **Podboršek, Ljubica** (s sodelavci): Projekt Uvajanje znakovnega jezika v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje slušno prizadetih v Sloveniji. –Ljubljana : Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih, 1990. –(Knjižnica Deklica s školjko).
5. **Škvor, Jana:** Pomoč pri šolskem delu. –Ljubljana : Dan, 1993. –(Knjižnica Deklica s školjko).
6. Sluh : naglušnost in gluhost, uredil Stane Košir, - Ljubljana : Zveza gluhih in naglušnih Slovenije, 1999
7. Zakon o uporabi slovenskega znakovnega jezika

Navodila pripravila: Alenka Levec, univ. dipl. psih.

2.4. DIJAKI Z GOVORNO JEZIKOVNIMI MOTNJAMI

Dijaki z govorno jezikovnimi motnjami imajo motnje pri usvajanju in razumevanju ter govornem izražanju. Motnje se kažejo v razumevanju govora in govorno-jezikovnem izražanju, od blagega zaostajanja do nerazvitosti. Specifične motnje na področju razumevanja, strukturiranja, procesiranja in izražanja se kažejo tudi v neskladju med besednimi in nebesednimi sposobnosti.

Sekundarno se motnje kažejo tudi na področju branja in pisanja ter pri učenju v celoti. Funkcionalno znanje branja in pisanja je lahko prizadeto v razponu od blagega zaostajanja do funkcionalne nepismenosti.

Dijak s težavami v govorno jezikovni komunikaciji ima težave pri učenju in vključevanju v šolsko skupnost. To ima pogosto za posledico slabšo učno uspešnost in drugačno vedenje. Različni problemi pa se lahko pojavljajo tudi na področju zdravstvene stabilnosti, socialne zrelosti (pogosto negativnih socialnih izkušenj), verbalne komunikacije, vidnega in slušnega razlikovanja, miselnih procesov, grafomotorike, pomnjenja, koncentracije, učenja in vedenja.

2.4.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela

Ravnatelj imenuje strokovno skupino, ki pripravi individualiziran program. Organizacijo pouka (dnevno, tedensko, letno) prilagajamo z namenom razbremeniti dijaka. Določimo obseg in količino prilagoditev, posebnosti pri razlagi snovi, načinu preverjanja znanja. Število dodatnih ur individualne mobilne logopedске obravnave in število ur učne pomoči je opredeljeno v odločbi o usmeritvi dijaka s posebnimi potrebami v program izobraževanja. Občasno priporočamo pomoč sošolca v okviru razredne skupnosti. Z vključitvijo dijaka z govorno jezikovno motnjo v razred je normativ za število dijakov v tem oddelku manjši in v skladu z veljavnimi standardi in normativi. Čas trajanja izobraževanja se zaradi komunikacijskih težav, tempa pridobivanja znanj ter izkušenj lahko podaljša.

Šola mora zagotoviti prostor za individualno obravnavo dijaka.

2.4.2 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih

Dijaku omogočimo dobro vidno in slušno zaznavanje s preišljenim položajem v razredu. Usmerjamo ga pri vseh aktivnostih in pri tem upoštevamo načelo postopnosti, nazornosti in povezanosti teoretičnega znanja s praktičnim. Glede na obliko dela ima prednost projektno delo in delo v manjših skupinah (dvojice, trojice,...). Spodbujamo ga k aktivnemu sodelovanju pri vseh skupinskih oblikah dela, pri čemer pa ne pozabimo, da ima pogosto manj in negativne socialne izkušnje, kot vrstniki. Pri posredovanju nove snovi dijak potrebuje več časa za razumevanje, sprejem in predelavo informacij. Pogoste so težave govorno-jezikovnega procesiranja.

2.4.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja in napredka

Preverjanje znanja naj bo raznovrstno: ustno, pisno in praktično. Dijaku lahko podaljšamo čas preverjanja znanja, saj potrebuje več časa za razumevanje navodil in za pripravo odgovora. Zastavljamo mu jasna in kratka vprašanja in preverjamo ustno in pisno razumevanje. Po potrebi vprašanje ponovimo z drugimi besedami. Pri ustnem preverjanju znanja ne upoštevamo pravilnosti izreke temveč pravilno navajanje dejstev. Pri preverjanju in ocenjevanju znanja naj učitelj išče znanje in dijakova »močna« področja in naj se izogiba kazni, graj in negativnemu izpostavljanju dijaka. Znanje lahko dokazuje s pripravo referata ali seminarske naloge, kjer ima dovolj individualnega časa za pripravo. Preverjanje in ocenjevanje znanja naj bo napovedano, dijaku pa damo možnost sodelovanja pri analizi njegovega dela in oblikovanju ocene.

Pri tujem jeziku je lahko problematično ocenjevanje pisanja nareka, saj ima dijak pogosto težave slušne diskriminacije, slušnega pomnjenja, pozornosti in težave v grafomotoriki.

Dijak z govorno jezikovnimi motnjami, ki ima status dijaka s posebnimi potrebami ima pri poklicni maturi pravico do prilagojenega izvajanja, prilagoditev in olajšav.

2.4.4 Časovna razporeditev pouka

V časovni razporeditvi učne snovi predvidimo več časa za utrjevanje snovi, preverjanje znanja in do 50% daljši čas pri ocenjevanju znanja.

Dijak z govorno jezikovnimi motnjami, se zaradi slabše slušne percepcije in koncentracije hitreje utruje, zato ob koncu dneva težje sledi razlagi. Med učnimi urami lahko potrebuje krajše odmore.

2.4.5 Kadrovski pogoji

Obvezno je izobraževanje celotnega razrednega učiteljskega zbora, svetovalne službe in vodstva preko stalnega strokovnega spopolnjevanja in hospitacij pri individualni obravnavi v specializirani ustanovi. Priporočamo študij dodatne strokovne literature.

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri delu z dijaki s posebnimi potrebami

2.4.6 Prostorski pogoji

Ustrezni prostorski pogoji in sodobna avdio-vizualna sredstva so pogoj za uspešno izobraževanje dijaka. Nujna je opremljenost učilnic s sodobnimi didaktičnimi pripomočki in učili za čim večjo nazornost pouka. Pomemben je položaj dijaka v razredu. Sedi naj tam, kjer mu je omogočena najboljša slišnost, slušna in vidna diskriminacija.

2.4.7 Posebna oprema, pripomočki in sredstva

Običajno ni potrebna kakšna posebna oprema, pripomočki in sredstva, razen v primerih, ko gre za dodatno gibalno ali senzorno oviranost.

2.4.8 Dodatna strokovna pomoč

Dodatno strokovna pomoč zagotovimo v obliki organizirane pomoči mobilnega logopeda, strokovnega delavca šole (učitelja ali svetovalnega delavca), ali prostovoljca. Število ur dodatne tedenske obravnave je določeno v odločbi o usmeritvi.

Psihosocialno pomoč zagotovi ustanova, kjer je dijak strokovno obravnavan. Vključimo ga v skupino za samopomoč, kjer so organizirana različna srečanja in delavnice.

Psihosocialno pomoč lahko zagotovi tudi šola z rednim spremljanjem šolske svetovalne službe.

Specialno terapevtsko pomoč – govorno jezikovno rehabilitacijo, trening komunikacije zagotovi logoped v ustanovi ali izven nje.

Delo in sodelovanje s starši zagotovi šola na govorilnih urah in roditeljskih sestankih. Strokovnjaki iz specialnih ustanov z občasnimi tinskimi obravnavami spremljajo napredek dijaka.

Drugo specifično pomoč nudijo strokovni delavci specializirane ustanove. Gre za predstavitev dijaka učiteljskemu zboru ter vrstnikom v razredu.

Literatura:

1. **Bavčar, Hermina & Lavrenčič, Adela:** Dežela Črtarija : vaje motorike, orientacije in smeri. –2. izd., 1. natis. –Ljubljana : DZS, 1997. –2 zv.
2. **Jelenc, Dora:** Jezikovne sposobnosti pri specifični motnji branja. –Sodobna pedagogika. – 46, št. 3-4 (1995), str. 137-145.
3. **Kavkler, Marija:** Prilagoditve pri naravoslovju za otroke s posebnimi potrebami. – Pedagoška obzorja. –Let. 11, št. 1-2 (1996), str. [36]-46.
4. **Keršič, Jana & Steiner, Majda:** Logopedski priročnik [Garnitura] : olajšajmo delo sebi in otroku. –Ljubljana : Co Libri, 1997.
5. **Podbrežnik, Vlasta & Čepeljnik, Jana:** Z voljo do Demostena. –[1. natis]. –Ljubljana : Zavod RS za šolstvo in šport, 1993.
6. **Žnidarič, Darinka:** Otrokov govor. –1. natis. –Ljubljana : Zavod RS za šolstvo in šport, 1993.

Gradivo pripravili:

Vlasta Podbrežnik, prof. def.

Majda Steiner, dipl. def. log.

2.5. GIBALNO OVIRANI DIJAKI

Gibalna oviranost dijakov s posebnimi potrebami je lahko posledica bolezni ali poškodbe. Vzrok za njen nastanek je lahko prirojen, lahko pa se pojavi kasneje in povzroči kratkotrajno ali dolgotrajno oviro pri življenju in šolanju dijaka. Dijak ima lahko težave samo z gibanjem (premikanjem v prostoru in izvajanjem določenih telesnih gibov) pogostokrat, zlasti pri tistih z poškodbo centralnega živčnega sistema pa se pojavljajo tudi senzorne in učne težave.

Za zagotovitev uspešne integracije gibalno oviranih dijakov in njihovega napredovanja v skladu s sposobnostmi, je treba upoštevati vrsto in stopnjo gibalne oviranosti dijak, še zlasti pa:

1. Osnovno diagnozo in splošno zdravstveno stanje

- Vsak od vzrokov za gibalno oviranost ima svoje posebne značilnosti in zahteva posebno zdravstveno ter terapevtsko obravnavo, ki jo morajo v šoli poznati. To še posebej velja za pogostnost, vrsto in obseg specialističnih ambulantnih in bolnišničnih obravnav ter terapij in zdravstvene nege, ki jih je dijak deležen v času šolanja.
- Pri splošnem zdravstvenem stanju je potrebno poznati posebnosti splošnega zdravstvenega počutja, hranjenja, počitka, potrebnost in pogostnost jemanja zdravil ipd.

2. Stopnjo gibalne prizadetosti:

- Pri teh dijakih se pojavlja različna sposobnost gibanja v prostoru, zmožnost izvajanja vsakodnevnih aktivnosti in različna odvisnost od tuje fizične pomoči. Za uspešen potek izobraževanja je treba poznati dijakovo zmožnosti pri izvajanju različnih aktivnosti in šolskih dejavnostih, potrebo po spremstvu in fizični pomoči oziroma uporabo primernih pripomočkov pri izvajanju različnih dejavnostih ipd.

3. Druge motnje

- Poleg osnovne gibalne oviranosti se lahko pri teh dijakih pojavljajo tudi različne senzorne motnje in učne težave ter motnje vedenja in čustvovanja.

4. Kognitivni razvoj mladostnika

- Zaradi pomanjkanja določenih izkušenj je za te dijake ponavadi značilna kasnejša socialna zrelost.
- Pri določenih vzrokih za gibalno oviranost (poškodbe glave in centralnega živčnega sistema) pa se pojavljaj tudi specifični izpadi na kognitivnem področju (npr. cerebralna paraliza – prostorska predstava). Takšne značilnosti dijaka morajo biti učiteljem jasno predstavljene.

2.5.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela

Za uspešno vključitev v šolsko okolje dijak potrebuje občutek sprejetosti, pripadnosti in varnosti. Dijaka je treba zato predstaviti razredniku, oddelčnemu učiteljskemu zboru in strokovnim delavcem na šoli že pred vključitvijo v izobraževalni proces. Predstavi se ga realno in optimistično v skladu z varovanjem tajnosti podatkov in z informacijami, ki so potrebne za uspešno vključitev v šolo.

Razrednik naj predstavi dijaka njegovim sošolcem. Prav tako razrednik, svetovalna služba in ravnatelj predstavijo gibalno oviranega dijaka staršem ostalih dijakov v razredni skupnosti.

Pri organizaciji pouka (dnevna, tedenska, letna) upoštevamo dijakove obveznosti glede zdravstvenih in terapevtskih obravnav. Pouk prilagajamo tako, da je dijak z različnimi obveznostmi enakomerno obremenjen ter da se ga določenih šolskih obveznosti lahko razbremeni. Med posameznim šolskim letom lahko del izobraževalnega programa poteka na dijakovem domu, v zdravstveni ustanovi ali v specialni izobraževalni ustanovi.

Dijak naj bo vključen v vse šolske aktivnosti v okviru svojih zmožnosti (športno vzgojno, ekskurzije, izlete, športne in kulturne dneve, izbirne vsebine, tabore..) z ustreznimi prilagoditvami in tudi s pomočjo sošolcev.

Če gibalno ovirani dijak potrebuje fizično pomoč mu se z odločbo o usmeritvi dodeli stalnega ali občasnega spremljevalca. Vselej je potrebno upoštevati dijakova močna področja in ohranjati psihofizične sposobnosti. Upoštevati je potrebno dijakovo sposobnost aktivnega sodelovanja.

2.5.2 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih

Gibalno oviran dijak potrebuje za uspešno učenje veliko didaktičnih pripomočkov in učil, kot so: grafoskop, računalnik, diaprojektor, multimedijška sredstva... Didaktični in posebni pripomočki so opredeljeni glede na individualno potrebo dijaka v določilih odločbe o usmeritvi.

Če je to potrebno naj ima dijak možnost tečajne oblike izobraževanja, poučevanje in preverjanje znanja na domu ali v bolnišnici.

V kolikor je gibalno oviranemu dijaku z odločbo o usmeritvi dodeljen stalni spremljevalec, le ta pomaga dijaku znotraj z opisom del in nalog spremljevalca opredeljenih opravil.

2.5.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja

Merilo za napredovanje v višji razred so osvojena vsaj minimalna temeljna znanja (standardi znanja) pri vseh predmetih. Na osnovi 71.člena Zakona o poklicnem in strokovnem izobraževanju in s sklenitvijo pedagoške pogodbe v skladu s Pravilnikom o šolskem redu za gimnazije, poklicne, srednje tehniške in strokovne šole je možno podaljšati tudi trajanje izobraževanja.

Preverjanje znanja naj ima poudarek na ustnem ali pisnem delu v skladu z dijakovim močnim področjem. Čas za pisanje testov ali drugih pisnih nalog se lahko podaljša. V šoli in doma se lahko glede na druge dijakove obveznosti zmanjša število nalog.

Djakovo znanje učitelj lahko preverja ustno ali pisno in lahko ob pomoči asistenta v razredu ali individualno.

Čas preverjanje znanja pri kontrolnih in šolskih nalogah se lahko podaljša z vmesnimi odmori ali tako, da se razdeli na več manjših sklopov, kjer je to mogoče.

Učitelj naj ocenjuje dijakovo znanje, vložen trud in prizadevnost, četudi je količina testnih nalog zmanjšana v primerjavi z ostalimi dijaki.

2.5.4 Časovna razporeditev pouka

Učno vzgojni proces naj se organizira tako, da upošteva vse psihofizične posebnosti gibalno oviranega dijaka. V ta namen lahko v okviru pouka omogoči dijaku vmesne odmore. Snov lahko razdeli na manjše enote. Vmes naj zagotovi počitek.

Če je to potrebno naj ima dijak možnost tečajne oblike izobraževanja, poučevanje in preverjanje znanja na domu ali v bolnišnici.

Del nalog se lahko opravi tudi doma ali v bolnišnici. Čas trajanja izobraževanja se lahko podaljša zaradi pogostih hospitalizacij in odsotnosti od pouka zaradi bolezni in zdravljenja.

2.5.5 Kadrovski pogoji

Če je tako določeno z odločbo o usmeritvi je potrebno zagotoviti spremljevalca za fizično pomoč gibalno oviranemu dijaku (naloge spremljevalca so posebej opredeljene). Zagotoviti je potrebno specialno pedagoško oziroma defektološko pomoč dijaku in učitelju ter staršem pri realizaciji individualiziranega programa. Svetovalni delavec naj nudi konkretno pomoč dijaku, učiteljem in staršem. V rednih pogojih šolanja je potrebno usposobiti učitelja - mentorja, ki načrtuje in koordinira pomoč gibalno oviranemu dijaku.

Učitelje je potrebno permanentno specialno pedagoško izobraževati. Prav tako tudi spremljevalce.

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri delu z dijaki s posebnimi potrebami.

2.5.6 Prostorski pogoji

Za uspešno izvajanje izobraževalnega programa je treba za dijaka za gibalno oviranostjo zagotoviti oziroma omogočiti minimalne prostorske in tehnične pogoje. Če šola ni grajena brez arhitektonskih ovir je treba predvsem omogočiti: ustrezen dostop do šole za dijaka, ki uporablja različne stalne ortopedске pripomočke. V šolski prostori naj bi omogočili nemoteno mobilnost dijakov tako, da dijaki v njih lahko uporabljajo invalidski voziček ali druge tehnične pripomočke (hodulje, opornice, ipd), pri tem je treba zlasti upoštevati primerno širino hodnikov, vrat in drugih prehodov. Glede na dijakove posebne potrebe je treba

prilagoditi sanitarije in po potrebi zagotoviti prostor za osebno nego dijaka. S klančino, osebnimi dvigali, gosenicami ali posebnimi ploščadmi je treba zagotoviti prehod med nadstropji šole v primerih ko v šoli ni dvigala in omogočiti dostop do drugih šolskih prostorov (knjižnica, kabinet, jedilnica, telovadnica, prostor za počitek..).

2.5.7 Posebna oprema, pripomočki in sredstva

Gibalno oviran dijak potrebuje prostor za učenje in delo v razredu in delavnici, ki naj bo prilagojeno njegovim psihofizičnim potrebam (miza z izrezom in možnostjo nastavitve višine in primerno širino, ustrezen stol, po potrebi dodatna osvetlitev, ipd). Po možnosti naj dijak sedi v prvi vrsti. Prav tako potrebuje veliko pripomočkov in prilagojenih učil: prilagojen učni pribor, računalnik s prilagojeno periferno in programsko opremo, komunikator, neдрseče folije, posebna pisala, geometrijsko orodje, blazino za počitek. Za njihovo uporabo je treba zagotoviti zadosti prostora in omogočiti njihovega hranjenja.

Delovni prostor pri praktičnem pouku naj bo prilagojen fizičnim potrebam dijaka (prilagojena višina in širina mize, poseben stol, včasih tudi prilagojeno orodje in delovni stroji...).

Didaktični in posebni pripomočki so opredeljeni glede na individualno potrebo dijaka v določilih odločbe o usmeritvi.

Glede na mnenje zdravnika potrebujejo ti dijaki včasih tudi prilagojeno dietno prehrano.

2.5.8 Dodatna strokovna pomoč in druge specifičnosti

Dodatno strokovno pomoč se zagotavlja v skladu z odločbo.

Zelo pomembne so usklajene aktivnosti defektologa, svetovalne službe, staršev in učiteljev, ki jih je treba izvajati ob prehodu iz osnovne v srednjo šolo, v času šolanja in ob zaključku šolanja.

Pri vseh odločitvah in prehodih je potrebno zagotoviti sodelovanje dijaka in njegovih staršev, tako v fazi izbora kot tudi načrtovanja primernih rešitev. Osrednjega pomena je prehod ob zaključku izobraževalnega programa ko se dijak odloča za zaposlitev in samostojno življenje ali za nadaljnje izobraževanje. Tu je potrebno ustrezno poklicno in zaposlitveno svetovanje in podpora.

Sodelovanje s starši je zelo pomembno in naj bi potekalo kot:

- **delo s starši vseh dijakov, ki so v razred dobili gibalno oviranega dijaka**

Izkušnje kažejo, da večina šol sprejme gibalno oviranega dijaka z naklonjenostjo in razumevanjem. Dogaja pa se, da prihaja do nesprejemanja in nestrinjanja staršev sošolcev in posledično tudi sošolcev. Da bi se izognili situacijam in konfliktom, ko imajo posamezni starši in sošolci občutek, da učitelj nudi preveč pozornosti in pomoči gibalno oviranemu dijaku in da so ostali prikrajšani za kvalitetnejši pouk, se na začetku šolskega leta organizira roditeljski sestanek. Vodstvo šole, učitelji in svetovalna služba seznanijo vse starše razredne

skupnosti o vključitvi gibalno oviranega dijaka ter tudi s pozitivnimi učinki vključitve gibalno oviranega dijaka za ostale dijake.

– **sodelovanje s starši gibalno oviranega dijaka**

Starši in družina gibalno oviranega dijaka potrebujejo naklonjenost in podporo učitelja, vodstva šole in svetovalne službe ter usklajen timski pristop. Staršem, ki se odločijo za vključitev njihovega mladostnika v redno šolo, se pove, da je za uspešen učno-vzgojni proces potrebno njihovo konstruktivno sodelovanje in povezanost s šolo. Na strani šole pa je, da vzpostavi most sodelovanja med starši in šolo, ki je sad medsebojnega zaupanja.

Učitelj naj staršem prisluhe, upošteva njihove izkušnje z mladostnikom in dosedanja prizadevanja pri izobraževanju, vzgoji, zdravljenju (številne hospitalizacije, operativni posegi, terapevtske obravnave ...) in vsakdanjemu življenju.

Staršem je treba na spodbuden in realen način povedati najprej, katera so mladostnikova močna področja, kje pa ima težave in ovire, da ne bo prihajalo do nesporazumov zaradi njihovih previsokih pričakovanj do mladostnika in učiteljev.

Literatura:

1. **Galeša, Mirko:** Razvijanje in oblikovanje učnega in vzgojnega programa za otroke s posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami. –Radovljica : Didakta, 1993.
2. **Galeša, Mirko:** Specialna metodika individualizacije. –Radovljica : Didakta, 1995.
3. **Hanko, Gerda:** Special needs in ordinary classrooms. –London : [David Fulton Publishers], 1995.
4. **Haskel, Simon H.:** The education of children with physical and neurological disabilities. 3rd ed. –London [etc.] : Chapman & Hall, 1993.
5. **Horvat, Ludvik:** Razvojna psihologija. –Ljubljana : [Državna založba Slovenije, 1989], 1991. –(Srednje izobraževanje. Pedagoška usmeritev).
6. **Jurman, Benjamin:** Ocenjevanje znanja : selekcija ali orientacija učencev. –1. natis. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1989. –(Pedagoška obzorja / Državna založba Slovenije).
7. **Lewis, A.:** Primary special needs and national curriculum. –London : Routledge, 1991.
8. **Ratoša, L.:** Drugačni otroci drugačnim učiteljem : zbornik prispevkov simpozija Portorož 1977. –S.l., S.a.
9. **Uresničevanje integracije v praksi : vzgoja in izobraževanje otrok in mladostnikov s posebnimi potrebami : zbornik prispevkov s strokovnega simpozija v Portorožu od 13. do 15. februarja 1997 / [Društvo defektologov Slovenije].** –Ljubljana : CenterKontura, 1997.

Gradivo so pripravili:

Saša Markovič
dr. Dušan Rutar
Helena Smole

2.6. DIJAKI Z MOTNJAMI VEDENJA IN OSEBNOSTI

Skupina otrok in mladostnikov – dijakov z motnjami vedenja in osebnosti (MVO) - predstavlja glede na vzroke nastanka motenj ter pojavnih oblik izredno heterogeno skupino. Skupno vsem je le to, da so zaradi motenj na čustvenem, osebnostnem in vedenjskem področju ovirani v individualnem in socialnem razvoju, zaradi česar brez dodatne strokovne pomoči ne dosegajo pričakovanih rezultatov.

Motnje vedenja in osebnosti nastajajo kot posledica številnih neugodnih in neustreznih vzgojnih dejavnikov, ki otroka spremljajo, oziroma jim je izpostavljen daljše časovno obdobje, praviloma skozi celotno otroštvo. Izjemoma nastajajo MVO tudi kot posledica enkratnih akutnih stanj, osebnostnih obremenitev, pritiskov in stresov (izguba staršev, huda bolezen, nesreča in podobno).

MVO so po nastanku reaktiven pojav, saj so posledica oziroma odgovor posameznika na neprimerne in neustrezne socialne izkušnje. Pri tem so ogrožujoče zlasti negativna izkušnje in doživetja z osebami, ki posamezniku veliko pomenijo.

V čim zgodnejšem obdobju nastopajo negativni vplivi in čim dolgotrajnejši so, izraziteje vplivajo na nastanek osebnostnih motenj in neustreznega vedenja.

V interakcijah v negodnem socialnem okolju posameznik razvije nerealno predstavo (samopodobo) o sebi in tudi napačno predstavo o drugih. Pri tem sta za osebnostni razvoj enako neugodno tako nezahtevno in neurejeno okolje kot tudi pretirano zahtevno in dosledno strukturirano okolje.

Negotovost, občutki manjvrednosti, neuspešnost in nesprijetost najpogosteje silijo mladostnika v vedenje, ki ni običajno in je v splošnem socialnem okolju moteče.

Praviloma se tako vedenje izrazito manifestira v obdobju pubertete, to je v času iskanja lastne identitete in uveljavljanju lastne vloge v socialnem prostoru (v družini, razredu, šoli, med vrstniki).

Zaradi naštetih vzročno-posledičnih zvez veljajo za MVO populacijo številne značilnosti. Zaradi občutkov neuspešnosti in nesprijetosti nimajo pozitivnega odnosa do sebe in niso motivirani za učenje in delo. Pri zahtevnem izobraževalnem procesu jim primanjkuje usmerjena pozornost, zbranost in vztrajnost. Bolj so usmerjeni v odnose kot v vsebino. Obenem pa pričakujejo uspeh in potrditev.

Primanjkljaje lahko učinkovito kompenzirajo le v dovolj strpnem okolju, ki posameznika ne izključuje, ampak ga vzpodbuja in je pozorno na vsak uspeh in napredek. Če jim je omogočen občutek sprejetosti in varnosti, lahko ob ustreznih vzpodbudah v celoti razvijejo svoje individualne sposobnosti. Za večino otrok in mladostnikov z MVO je značilno, da so njihove intelektualne (kognitivne) sposobnosti v okvirih povprečja, zato imajo realne možnosti za poklicno in srednje izobraževanje z dodatno strokovno pomočjo na vseh nivojih.

2.6.1 Organizacija vzgojno izobraževalnega dela

Za pripravo individualiziranega programa za dijake z MVO ravnatelj šole imenuje strokovno skupino. Sestavljajo naj jo vsi učitelji, ki bodo sodelovali v procesu izobraževanja dijaka v določenem programu, ter šolska svetovalna služba. Član strokovne skupine naj bo tudi strokovnjak, socialni pedagog ali defektolog za MVO iz tiste ustanove, ki je oziroma dijaka še vedno obravnava (mladinski dom, stanovanjska skupina, zavod ali Center za socialno delo).

2.6.2 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih

Učitelji dijaka z MVO morajo pri učenju izhajati iz osebnostnih značilnosti in sposobnosti dijaka. Poleg upoštevanja temeljnih načel poučevanja kot so postopnost, nazornost, od znanega k neznanemu naj bodo posebej pozorni na medosebne odnose. Dijak z MVO, bolj kot ostali, potrebuje pozornost in vzpodbudo, pričakuje potrditev in priznanje za uspeh oziroma napredek, sicer postane negotov. Kljub primarno dobrim (povprečnim) sposobnostim so pri teoretičnih vsebinah praviloma manj uspešni, zato je potrebno sproti preverjati razumevanje vsebin in uporabnost pridobljenega znanja. V programih poklicnega izobraževanja je potrebno izkoristiti dijakovo motivacijo za obvladovanje veščin pri praktičnem pouku, ki je praviloma močna.

Z učinkom neposrednih rezultatov pri praktičnem pouku (izdelek) je možno povezovati in motivirati dijaka tudi za učinkovitejše povezovanje s teoretičnimi vsebinami in zakonitostmi.

V primeru slabše uspešnosti, pomanjkanja vztrajnosti ali sodelovanja pri posameznih predmetih je potrebno dijaku omogočiti dodatno strokovno pomoč v smislu psihosocialnega supporta, dodatnih vzpodbud in iskanje izhoda iz osebnih stisk.

2.6.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja

Pri preverjanju in ocenjevanju znanja je potrebno izhajati iz uresničevanja individualiziranega programa.

Za dijake z MVO je potrebno v največji možni meri prilagoditi oblike in načine preverjanja in ocenjevanja glede na osebnostne značilnosti kot tudi na trenutno razpoloženje (občutljivost, ranljivost).

Preverjanje naj bo pogosto in povezano s povratnimi informacijami o dejanskem znanju in o tem, kaj je potrebno obvladati pri učenju.

Ocenjevanje naj bo napovedano, dogovorjeno ter s podrobnejšimi napotki in navodili, za katero obdobje in za katero snov bo ocenjevan. Dijak naj ima možnost izbiranja med ustnim in pisnim preverjanjem in ocenjevanjem, pred razredom ali individualno. Toda zagotovljena mora biti objektivnost in primerljivost ocenjevanja z ostalimi. Na vsak način skušajmo doseči, da bo znal analizirati svoje znanje in se »samooценjevati«. Dijak naj ima vedno možnost ponovnega preverjanja in popravljanja ocene. Vsekakor pa mora vedeti, kaj je minimalni standard znanj, ki so potrebna za uspešno dokončanje programa.

2.6.4 Časovna razporeditev pouka

Dijaki z MVO imajo lahko, zlasti v začetku, resne težave z usmerjanjem pozornosti zlasti pri teoretičnih vsebinah pouka. Zaradi premajhne notranje motivacije za uresničevanje vzgojno izobraževalnih nalog in ciljev je potrebno pogostokrat uporabiti zunanjo motivacijo (dodatne vzpodbude, pojasnila, občasno tudi prekinitev procesa pouka oziroma možnosti odmora med uro ali celo zapustitev razreda z *razlogom kot* je pogovor pri svetovalcu, umiritev na samem in podobno). To naj bo določeno z individualiziranim načrtom, kjer bo opredeljen čas in možne sprostivne dejavnosti.

2.6.5 Kadrovski pogoji

Učitelji, ki bodo sodelovali v vzgojno izobraževalnem procesu z dijakom z MVO, morajo imeti pozitiven odnos do mladih s tovrstnimi težavami. Sprejeti morajo dijaka takšnega kot je in prevzeti (so)odgovornost za njegovo šolanje in razvoj.

Neprimerno vedenje, ki se izraža v neustreznem odzivanju, je treba razumeti kot odraz dijakovih problemov in stisk, ne pa kot lastno ogroženost oziroma prizadetost.

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri uspešnem delu z dijaki s posebnimi potrebami.

Defektolog za MVO oziroma socialni pedagog, ki bo vključen kot zunanji sodelavec v strokovni skupini, naj poleg neposrednega dela z dijakom v smislu dajanja dodatne strokovne pomoči nudi ostalim učiteljem nasvete in pomoč.

Oblika in vsebina dodatne strokovne pomoči dijaku bo določena z odločbo o usmeritvi.

2.6.6 Prostorski pogoji

Dijaki z motnjami vedenja in osebnosti praviloma nimajo senzornih motenj, prav tako niso gibalno ovirani in ne potrebujejo posebnih prilagoditev prostora.

2.6.7 Posebna oprema, pripomočki, sredstva

Za dijake z motnjami vedenja in osebnosti niso predvidena posebna sredstva ali pripomočki za izvedbo vzgojno izobraževalnega procesa.

2.6.8 Dodatna učna pomoč

Dodatno učno pomoč bo potrebno nuditi dijaku z motnjami vedenja in osebnosti v obsegu, ki bo določen z odločbo o usmeritvi. Izvajal jo bo skupaj z učitelji socialni pedagog oziroma defektolog MVO kot zunanji sodelavec šole. Zlasti bo nudil ustrezno pomoč in oporo dijaku pri premagovanju osebnih stisk in težav, pri motivaciji, pri premagovanju stresnih težav,

obvladovanju položaja v socialni skupini in podobno. Dijaka bo vključeval v različne treninge socialnih veščin in terapevtskih iger.

V sodelovanju s starši bo skušal ponovno vzpostaviti vsaj minimalne družinske stike in bo svetovalec tako dijaku s posebnimi potrebami, staršem, učiteljem in sošolcem v razredni skupnosti.

Literatura:

1. **Bečaj, Janez:** L. Bregant: Disocialne motnje. Predvor : glasilo Društva defektologov Slovenije. Sekcija MVO. -Ptički brez gnezda, 1987. –Let. 12, št. 25, str. 7 – 37.
2. **Bečaj, Janez:** Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času. -(Ponatis poglavja iz Vedenjske motnje mladostnikov v sodobnem času, Družina in vzgoja 6, ZPM Slovenije, Ljubljana, 1987). –Ljubljana : Zveza prijateljev mladine, 1987. –Glasilo DPM. –št. 2-3 (junij 1987).
3. **Drugačni** otroci in mladostniki – drugačne metode. –1. natis. –Ljubljana : Zavod RS za šolstvo, 1991.
4. **Glasser, William:** Dobra šola : vodenje učencev brez prisile. -Radovljica : Regionalni izobraževalni center, 1994.
5. **MacGrath, Helen:** Prijazni učenci, prijazni razredi : učenje socialnih veščin in samozaupanja v razredu. –1. izd. –Ljubljana : DZS, 1996.
6. **Redl, Fritz:** Agresivni otrok : povzetek. -Ljubljana : Svetovalni center : Sekcija za skupinsko delo in osebno rast Društva psihologov Slovenije, 1980.
7. **Skalar, Vinko:** Integracija in kurikularna prenova : zbornik. –Ljubljana : DDS in PF, 1997.

Navodila pripravili:

- Jože Horvat, vodja
- Bogomir Furlan, član
- Mirko Gliha, član

2.7. DOLGOTRAJNO BOLNI DIJAKI

Dolgotrajno bolni mladostniki so mladostniki:

- a) z dolgotrajnimi in kroničnimi obolenji ter boleznimi,
- b) težko bolni otroci.

Med vsemi navedenimi najdemo tudi:

- c) slepe in slabovidne mladostnike;
- d) gluhe in naglušne mladostnike;
- e) gibalno ovirane mladostnike;
- f) mladostnike z motnjo vedenja in osebnosti;
- g) mladostnike z govorno jezikovno motnjo;
- h) mladostnike z lažjo motnjo v duševnem razvoju;
- i) mladostnike s primanjkljaji na posameznih področjih učenja..

Pri zgoraj navedenih skupinah mladostnikov se smiselno uporabljajo navodila, ki so že pripravljena za te posamezne skupine.

Narava bolezni in tudi načini zdravljenja bistveno vplivajo na življenje dolgotrajno bolnega dijaka, pa tudi na samo šolanje. Po pridobljenem soglasju staršev dijaka in dijaka samega naj bo zato tudi strokovna skupina na šoli poučena o dijakovi bolezni in načinih zdravljenja le-te. Informacijo o tem (po prej pridobljenem soglasju staršev in dijaka samega) na timskem sestanku posreduje lečeči zdravnik. Timski sestanek organizira strokovna skupina na šoli oziroma bolnišnična šola (odvisno od tega, kdaj je strokovna skupina na šoli formirana).

Strokovno skupino na šoli imenuje ravnatelj.

Na podlagi pridobljenih informacij o dijakovi bolezni in načinih zdravljenja, predvsem pa na podlagi odločbe o usmeritvi strokovna skupina oblikuje individualizirani načrt šolskega dela za dijaka, po potrebi sklene tudi pedagoško pogodbo. Sklenitev pedagoške pogodbe v skladu s Pravilnikom o šolskem redu za gimnazije, poklicne, srednje tehniške omogoča tudi morebitno podaljšanje trajanja izobraževanja.

2.7.1 Organizacija vzgojno - izobraževalnega dela

Zaradi svoje bolezni mora dolgotrajno bolni dijak večkrat v bolnišnico. Če je v dovolj dobri psihofizični kondiciji, tudi v bolnišnici nadaljuje s šolskim delom. Torej se šolsko delo za dolgotrajno bolnega dijaka odvija

- v matični šoli,
- v bolnišnični šoli, pa tudi, če je potrebno
- na domu (pouk na domu).

Pričujoča navodila se nanašajo zgolj na šolsko delo v dijakovi šoli, t.i. matični šoli.

2.7.2 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih

Zaradi specifičnosti obolenja posameznega dijaka je potrebno prilagoditi tudi delo pri nekaterih predmetih (športna vzgoja, kemija, fizika), nekaterih šolskih dejavnostih (športni, naravoslovni, kulturni, tehniški dnevi), predvsem pa pri opravljanju obvezne prakse. Morebitne omejitve oziroma prilagoditve pri teh predmetih, dejavnostih in šolski praksi naj matična šola izvede na podlagi usmeritev, ki jih pripravi strokovna skupina (podlaga za njene usmeritve je seveda odločba o usmerjanju). Kljub morebitnim prilagoditvam mora imeti dijak možnost, da doseže pri teh dejavnostih zastavljene minimalne oz. temeljne cilje ter usvoji minimalna oz. temeljna zahtevana znanja.

2.7.3 Preverjanje in ocenjevanje znanja in napredka

Pri preverjanju znanja je potrebno dolgotrajno bolnemu dijaku omogočiti dovolj časa, da se na preverjanje pripravi (upoštevati je namreč potrebno pogosta slabša počutja oz. poslabšanja bolezni). Zato je potrebno za dolgotrajno bolnega dijaka konferenčno obdobje po potrebi tudi zamakniti (na podlagi zdravniškega priporočila in mnenja bolnišničnega učitelja). Posamezne konkretne prilagoditve pri preverjanju so močno odvisne od specifik posamezne kronične bolezni oz. načina zdravljenja, zato naj take prilagoditve pripravi strokovna skupina (npr. manjši sklopi preverjanja, podaljšan čas preverjanja, odložitev preverjanja) na podlagi informacij, ki jih pridobi na timskem sestanku z zdravnikom in bolnišničnim učiteljem oz. na podlagi odločbe o usmeritvi.

Če do zaključne redovalne konference zaradi slabše psihofizične kondicije, dolgotrajnih odsotnosti oz. izbruhov bolezni dijak ne uspe pridobiti vsega potrebnega znanja in ga tudi ne izkazati, naj se mu omogoči, da to postori do konca meseca avgusta oz. do konca prvega trimestra v naslednjem šolskem letu (zdravniško mnenje). Podrobneje naj način pridobivanja znanja in način naknadnega preverjanja znanja določi strokovna skupina. Opredeli jih lahko tudi v pedagoški pogodbi.

Če je dolgotrajno bolni dijak prva dva trimestra ocenjen pozitivno, v zadnjem trimestru pa zaradi izbruha bolezni, slabšega psihofizičnega počutja in zdravljenja ne zmore več šolskega dela, njegov končni uspeh ne more biti negativen. Na podlagi pisnega mnenja lečечеega zdravnika in bolnišničnega učitelja naj se mu (pogojni) vpis v naslednje šolsko leto zamakne.

Dolgotrajno bolni dijak mora, kot vsi ostali, za uspešno napredovanje dosegati vsaj minimalne standarde znanj.

Dolgotrajno bolni dijaki, ki izobraževanje zaključijo s poklicno maturo, imajo tudi pravico do prilagojenega načina opravljanja poklicne mature

2.7.4 Časovna razporeditev pouka

Samo učno delo za dolgotrajno bolnega dijaka je potrebno načrtovati tako, da bo usmerjeno predvsem na doseganje minimalnih oz. temeljnih učnih ciljev ter. na usvajanje minimalnih oz. temeljnih znanj in veščin. Tako bo tudi dolgotrajno bolni dijak kljub okrnjenim

psihofizičnim zmožnostim zmožni uspešno nadaljevati svoje šolanje, ga kasneje nadgrajevati oz. ga tudi uspešno zaključiti

V obdobjih, ko je bolezen akutna, oboleli dijak morda ne zmore v celoti obiskovati šolskega dela. Zato je potrebno, da strokovna skupina na šoli, skupaj z dijakom, oblikuje načrt delnega oziroma postopnega obiskovanja šolskih obveznosti. Prav tako pa je potrebno poskrbeti za šolsko delo na domu, če so predvidena daljša obdobja, ko dijak zaradi zdravstveno utemeljenih vzrokov ne bo smel priti v šolo.

2.7.5 Prostorska prilagoditev pouka

Šolsko delo se lahko izvaja tudi na domu, pa tudi individualno, v posebnem šolskem prostoru, kadar obstajajo za to tehtni razlogi (zdravnikova utemeljitev oz. odločba o usmeritvi). Sicer praviloma prostorske prilagoditve za dolgotrajno bolne dijake niso potrebne; če pa so, jih pripravi strokovna skupina na podlagi zdravnikovega mnenja oz. odločbe o usmeritvi.

2.7.6 Pripomočki

Posamezni pripomočki za šolsko delo z dolgotrajno bolnim dijakom praviloma niso potrebni. V kolikor jih posamezna bolezen zahteva, pa so opredeljeni v odločbi o usmeritvi.

2.7.7 Dodatna strokovna in učna pomoč

Dolgotrajno bolni dijak ima zaradi svoje boleznin veliko stisk in strahov, ki jih sam ne zmore razreševati. Zato je potrebno, da mu pri tem pomaga šolska svetovalna služba oz. strokovna skupina na šoli. Dijak naj ima možnost, da se v vsakem trenutku obrne nanjo. Ključna oseba naj tudi sama pozorno in sprotno spremlja bolnega dijaka.

Strokovna skupina na šoli oz. ključna oseba v njem ali pa šolska svetovalna služba naj stoji ob strani tudi dijakovim staršem. Predvsem naj jim izkazuje razumevanje ter podporo.

Šolska svetovalna služba oz. strokovna skupina oz. razrednik naj tudi razred obolelega dijaka primerno podučin o bolezni sami, če se s tem strinja dijak in njegovi starši. Pomaga pa naj tudi pri razreševanju stisk dijakov ob bolezni obolelega sošolca. Pri tem šolski svetovalni službi oz. strokovni skupini na šoli pomaga bolnišnični učitelj oz. lečeči zdravnik.

Dolgo trajno bolni dijak je večkrat v slabši psihofizični kondiciji, zato naj ključna oseba v strokovni skupini na šoli poskrbi tudi, da se šolanje dijaku olajša v največji možni meri (fotokopije zapisov šolske snovi, ustrezni oz. prilagojeni učni pripomočki, zagotovljen prevoz v šolo, dietna prehrana). O tem se matična šola lahko posvetuje z bolnišnično šolo oz. z lečečim zdravnikom. Prav tako se z njimi lahko posvetuje o morebitnih potrebnih prostorskih prilagoditvah šolskega prostora, ki so sicer določene v odločbi o usmeritvi.

Če dijak ne more slediti običajnemu tempu dela v razredu (lahko je to tudi posledica uživanja potrebnih zdravil), če je bil dlje časa odsoten, pa ne deležen pouka na domu, mu je potrebno nuditi dodatno učno pomoč (individualna dodatna učna pomoč pri posameznih predmetih).

Podrobno dodatno strokovno in učno pomoč pa opredeljuje seveda tudi odločba o usmeritvi posameznega dijaka.

2.7.8 Kadrovski pogoji

Učitelji, ki poučujejo dolgotrajno bolnega dijaka, ter celotna strokovna skupina na šoli, vključno s šolsko svetovalno službo, morajo biti dobro poučeni o naravi dijakove bolezni, tudi o načinih zdravljenja. Prav ta poučenost je temelj za razumevanje obolelega dijaka ter za izvajanje tistih oblik pomoči, ki so za posameznega dijaka prave. Za tovrstno izobraževanje se strokovna skupina lahko po pomoč obrne na bolnišnično šolo...

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri delu z dijaki s posebnimi potrebami.

Literatura

1. **Access** to Education for children and young people with medical care. -Nottingham : DSES Publication, 2001.
2. **Development** of European Hospital Education. -Amsterdam, 1993.
3. **Navodila** za vzgojno-izobraževalno delo s predšolskimi in šolskimi otroki, ki so na zdravljenju v bolnišnicah. -Ljubljana : Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1988.
4. **Nove** oblike dela v bolnišnični šoli. -2. natis. -Ljubljana : Zavod RS za šolstvo in šport, 1993.
5. **Odprta** vrata. -1. natis. -Ljubljana : Zavod RS za šolstvo in šport, 1991.
6. **[Petdeset]** 50 let bolnišničnega šolskega dela v Ljubljani : zbornik. -Ljubljana : Bolnišnični šolski oddelki OŠ Ledina, 2002.

Gradivo pripravili:

mag. Tanja Bečan, prof.
Alenka Prevec, prof.

2.8. DIJAKI S PRIMANJKLJAJI NA POSAMEZNIH PODROČJIH UČENJA

2.8.1 Opredelitev motnje

Izraz "primanjkljaji na posameznih področjih učenja" (PPPU) označuje zelo raznoliko skupino primanjkljajev (motenj), ki se kažejo z zaostankom v zgodnjem razvoju in/ali v izrazitih težavah na kateremkoli od naslednjih področij: pozornost, pomnjenje, mišljenje, koordinacija, komunikacija, branje, pisanje, pravopis, računanje, socialna kompetentnost in emocionalno dozorevanje. Primanjkljaji vplivajo na posameznikovo sposobnost interpretiranja zaznanih informacij in/ali povezovanja informacij ter tako ovirajo učenje šolskih veščin (branja, pisanja, pravopisa, računanja). Motnje učenja, ki sodijo v to skupino, so notranje, nevrofiziološke narave in niso primarno pogojene z vidnimi, slušnimi ali motoričnimi okvarami, motnjami v duševnem razvoju, čustvenimi motnjami ali neustreznimi okoljskimi dejavniki, čeprav se lahko pojavljajo skupaj z njimi.

Primanjkljaji na posameznih področjih učenja se v teku šolanja kažejo na različne načine in prizadenejo mnoge vidike posameznikovega življenja (šolanje ali delo, življenjski ritem in odnose v družinskem in širšem socialnem okolju). Nekateri dijaki imajo več primanjkljajev, ki se med sabo prekrivajo, pri drugih pa so primanjkljaji izrazito izolirani in le malo vplivajo na druga področja njihovega življenja. Neuspehi zaradi PPPU pogosto povzročajo doživljanje frustracije, znižanje samospoštovanja in vodijo k izogibanju dejavnostim, ki zahtevajo rabo dijakovih šibkih področij (npr. veščine branja). Primanjkljaji lahko ovirajo posameznikovo učinkovitost vse življenje.

Dijaki s PPPU na nekaterih področjih ne predelujejo dražljajev na enak način kot vrstniki, zato so nekatere poti učenja ovirane. Učinkovitost sprejemanja in izražanja informacij je zaradi kognitivnih primanjkljajev na nekaterih področjih zmanjšana. Na teh področjih se zato težko učijo na tradicionalen način in s hitrostjo, ki je sprejemljiva za njihove vrstnike.

Med dijake s primanjkljaji na posameznih področjih učenja spadajo dijaki s težjo obliko specifičnih učnih težav in dijaki z močno izraženimi primanjkljaji na področju pozornosti in kontrole vedenja. Čeprav je med obema oblikama motenosti prisotno precejšnje prekrivanje (pri 30-40% dijakov s specifičnimi motnjami učenja so prisotne tudi motnje pozornosti z ali brez hiperaktivnosti), gre za dve različni nevrološki motnji učenja, ki zahtevata različen pristop. Med specifične učne težave sodijo težave, povezane s posebnostmi slušno-vizualnih procesov: motnje branja (disleksija), pravopisne težave (disortografija) in drugi učni problemi, ki temeljijo na primanjkljajih s področja jezika (nekatero oblike specifičnih motenj pri aritmetiki itd.), in težave, povezane s posebnostmi vizualno-motoričnih procesov: težave pri pisanju (disgrafija), pri matematiki (specialna diskalkulija), pri načrtovanju in izvajanju praktičnih dejavnosti (dispraksija) in primanjkljaji na področju socialnih veščin.

Izobraževalni program prilagojeno izvajanje z dodatno strokovno pomočjo je namenjen tistim dijakom z zmernimi PPPU, pri katerih so prisotni še drugi neugodni dejavniki, ki znižujejo njihovo izobraževalno učinkovitost (npr.: manj spodbudno domače in šolsko okolje, dodatne motnje, npr. motnja pozornosti, slabša samopodoba in motiviranost za učenje itd.), in tistim dijakom s sicer težjimi PPPU, ki pa zaradi spleta ugodnih dejavnikov (npr.: visoka

intelektualna sposobnost, spodbudno šolsko in domače okolje, motivacija za šolsko delo itd.) lahko ob dodatni strokovni pomoči in prilagoditvah optimalno razvijejo svoje potenciale.

Glede na diagnosticirano prisotnost posameznih kognitivnih primanjkljajev je potrebno na specifičnih področjih učenja izvesti ustrezne prilagoditve.

Prav v zvezi s PPPU velja posebej poudariti, da je prispevek samih dijakov in njihovih staršev pri odkrivanju ustrežnejših prilagoditev (npr. pri "spontanem izumljanju" ustrežnejših tehnik, pripomočkov in drugih pomagal) zelo pomemben, da enakovredno dopolnjuje strokovno oceno, mnenje, predloge ipd. s strani učitelja in drugih strokovnih delavcev.

Poleg vseh spodaj navedenih in na kratko opisanih oblik prilagoditev je pri delu z dijaki s PPPU pomembno, da v projekt pomoči s posebno pozornostjo vključujemo (spodbujamo, odkrivamo) dijakove bolj konkretne izobraževalne in poklicne aspiracije ter učenje povežemo z njimi. Na ta način mu pomagamo dodatno osmisliti njegove v primerjavi z vrstniki običajno povečane napore pri učenju, s tem mu pomagamo pri mobiliziranju njegovih moči za učenje, pri vztrajanju v njem. Za učitelje in druge strokovne delavce, ki mladostniku dodatno pomagajo pri učenju ter za njegove starše je zato pomembno, da si prizadevajo skupaj z njim vedno znova osmisliti znanje, ki naj ga usvoji. To je možno doseči na ta način, da se ga zelo jasno poveže z njegovimi bolj konkretnimi izobraževalnimi, poklicnimi in življenjskimi aspiracijami ter cilji. Le-ti med drugim lahko predstavljajo tudi dober in dovolj spodbuden okvir za sprotno evalvacijo opravljenega dela na poti k uresničenju cilja. Tudi zato je sodelovanje šole s starši izjemnega pomena.

2.8.2 Organizacija vzgojno-izobraževalnega dela

Prilagajanje organizacije vzgojno-izobraževalnega dela je potrebno upoštevati pri izvajanju dodatne strokovne pomoči. Količino in obliko izvedbe dodatne strokovne pomoči je nujno uskladiti z dijakovimi posebnimi vzgojno-izobraževalnimi potrebami ter z njegovo obremenjenostjo in utrudljivostjo. Dodatna strokovna pomoč se zato praviloma izvaja v času pouka, ne pred in po pouku, v razredu ali izven razreda. Dodatna strokovna pomoč je učinkovitejša, če je na začetku zelo intenzivna (npr. tudi do deset ur tedensko za učenje kompenzacijskih strategij, strategij reševanja problemov, učenje tehnik ipd.), kasneje pa se količina pomoči zmanjšuje (na eno do dve uri tedensko). Prav tako ni nujno, da se npr. ena do dve urna pomoč izvaja celo šolsko uro, ampak je pogosto mnogo bolj učinkovita, če se izvaja krajši čas, a večkrat na teden (npr. vsak dan po petnajst do trideset minut).

2.8.3 Oblike dela pri predmetih in predmetnih področjih

Vsa načela, ki veljajo za "dobro poučevalno prakso" za vse dijake, so za dijake s PPPU še posebnega in ključnega pomena. Ker je pri vsakem dijaku prisotna enkratna kombinacija kognitivnih in drugih primanjkljajev, morata biti učitelj in izvajalec dodatne strokovne pomoči dovolj senzibilizirana in odprta za prepoznavanje dijakovih posebnih vzgojno-izobraževalnih potreb in za fleksibilno uporabo raznoterih didaktično-metodičnih pristopov. Poleg načel "dobre poučevalne prakse" je pri delu z dijaki s PPPU potrebno uporabljati še nekatere posebej učinkovite strategije.

2.8.4 Načela "dobre poučevalne prakse"

Pri delu z dijakom s PPPU je nujno potrebno identificirati tiste metode in pristope, ki mu olajšujejo učenje (omogočajo uspešno učenje) in tiste, ki ovirajo učenje (povečujejo njegovo vzgojno-izobraževalno neuspešnost) ter graditi nadaljnje delo na upoštevanju obeh vrst ugotovitev.

Dijaki s PPPU potrebujejo kombinacijo različnih metod in pristopov, ki omogočajo optimalne rezultate. Kombiniramo lahko direktno poučevanje (jasno določeni cilji, pravila, specifični koraki, ki se natančno razložijo, demonstracija korakov in povezav med pojmi) ter strateško poučevanje (učenje strategij reševanja naloge in uporabe znanj pri reševanju problemov). Obe metodi terjata modeliranje, demonstracije, povratne informacije, vodeno in samostojno izvajanje vaj ter transfer znanja in naučenih strategij.

Redukcijo kompleksnosti nalog potrebujejo samo tisti dijaki s PPPU, ki imajo slabše razvito pojmovno znanje (npr. dijaki s diskalkulijo). Sicer pa redukcija kompleksnosti samo še dodatno zmanjšuje izobraževalno učinkovitost večine dijakov s PPPU: od dijaka terja učenje snovi na pamet, ki pa je pri teh dijakih pogosto oteženo, saj težko priključijo izolirane informacije (mnogo lažje se učijo takrat, ko dobijo širši kontekst, povezan z življenjskimi izkušnjami); z zmanjšanjem količine snovi se zmanjšujejo priložnosti za učenje, ker dobi dijak malo in manj zanimivih informacij; zmanjšajo se priložnosti za razvoj miselnih procesov, saj so vsebine zelo poenostavljene (prisotna je usmerjenost le v osnovna znanja in spretnosti) in onemogoča razvoj višjih miselnih funkcij; zmanjša se število idej v tekstih, ker se tekste prilagaja bralnim in ne intelektualnim sposobnostim dijaka; zmanjša se zanimivost besedil, saj so vključene le skope, najosnovnejše informacije itn.

Ustreznejša in uspešnejša so tista prilagajanja kurikula, ki temeljijo na konceptih aktivnega, konstruktivističnega učenja in razvojno primerni praksi, v okviru katerih se poudarja: konstrukcija lastnega znanja; razumevanje in obvladovanje temeljnih pojmov, idej (namesto mehničnega učenja); univerzalne ideje, vzorce, strategije, ki so splošno uporabne; razumevanje snovi; povezovanje obravnavanih tem z dijakovimi življenjskimi izkušnjami in cilji; aktivnost in udeleženos dijak (izvaja eksperimente, predstavi pojem s svojimi besedami, nekaj nariše, sprašuje, komentira, parafrazira itd.); razvoj kognitivnih strategij (npr.: načrtovanja, spremljanja in reševanja problemov, rabe pripomočkov itd.) in metakognitivnih veščin (načrtovanje postopka reševanja naloge, spremljanje izvajanja, preverjanje rešitev itd.); upoštevanje kognitivnih in učnih stilov; razvijanje notranje motivacije in samoučinkovitosti.

2.8.5 Učinkovite strategije poučevanja dijakov s PPPU

Obvezno dobro strukturiranje vseh pomembnih dejavnosti v vzgojno-izobraževalnem procesu, kar zahteva jasna in konstantno veljavna pravila (npr. zmanjšati prepogoste spremembe urnika, okolja ipd.).

Upoštevanje posebnih vzgojno-izobraževalnih potreb dijakov s PPPU v procesu poučevanja in učenja, kar terja

- uvodne povezave vsake nove teme z že obravnavanimi temami, da dijak lahko poveže informacije v mreže podatkov ter tako snov bolje razume in potem lažje priključuje podatke;
- povezavo obravnavanih tem z dijakovimi življenjskimi izkušnjami;

- multisenzorno učenje (sprejem informacij po vseh možnih senzornih poteh: slušni, vidni, taktilni poti in tudi s pomočjo vonja in okusa);
- kratka in jasna navodila, s sprotnim preverjanjem razumevanja navodil, kombiniranjem ustnih in pisnih navodil;
- pomoč pri organizaciji zapiskov, učnih pripomočkov ipd.;
- prednost odprtih vprašanj (ti dijaki na ta način bolje prikažejo razumevanje snovi, resnično znanje) pred vprašanji, ki terjajo le priklic točno določene informacije;
- odgovore večjega števila dijakov na isto vprašanje, ki je pomembno za resnično razumevanje snovi, da si bolje zapomnijo ključne informacije;
- večkrat je treba povedati oz. na glas prebrati, kaj piše na tabli, prosojnici ipd.;
- zapisi na tabli naj vključujejo le ključne informacije, ki naj bodo napisane razločno, z velikimi črkami, z barvnimi in grafičnimi oporami;
- razdelitev kompleksnih nalog, postopkov, navodil na krajše dele;
- rabo vizualnih pripomočkov (grafov, tabel, slik, video posnetkov itd.);
- pogosto menjavo dejavnosti (zagotavljanje pestrosti pouka s spremembo metode, materialov itd.);
- zanimivo predstavljanje snovi, da pritegne dijakovo pozornost (več praktičnih in življenjskih primerov, anekdot, humorja ipd.);
- aktivno učenje, ki omogoča konstrukcijo lastnega znanja (z eksperimenti, diskusijo, delom v paru ali skupini ipd.);
- več odmorov med nalogami;
- sprotne povratne informacije učitelja o napakah, da jih dijak lahko odpravi in ne pride do razvoja napačnih pojmov ali utrjevanja napačnih vzorcev;
- sporočanje ocene dijaku naj vedno spremlja širša razlaga, ki naj poleg analize napak vključuje tudi analizo uspešno izkazanega znanja, v zvezi z napakami pa se ne ustavi samo pri njihovem izpostavljanju, temveč pri obveznem skupnem delovnem pogovoru/dogovoru z dijakom, kako naprej.

Omogočanje razvoja dijakove samokontrole oz. lastne odgovornosti in samozagovorništva: npr. s primernimi vprašanji spodbuditi/omogočiti dijakovo samoevalvacijo, večkrat je primerneje, da to postorimo individualno in ne pred skupino; z učenjem strategij samokontrole, samozagovorništva itn.

Razvoj dijakove kompetentnosti (na kognitivnem, emocionalno-motivacijskem in socialnem področju):

- z razvijanjem prilagojenih načinov pristopanja k učenju (usmerjenost na nalogo, reševanje problemov) in reduciranjem obrambnih pristopov, katerih cilj je predvsem zmanjševanje občutkov negotovosti in ogroženosti (izogibanje, pretirana odvisnost, itd.);
- s spodbujanjem in opogumljanjem;
- s tem, da se znamo dijaku približati, prepoznati njegove stiske, ki mu jih povzročajo primanjkljaji ter mu pri tem nuditi ustrezno podporo;
- s tem, da zares pozorno spremljamo, opazimo in pohvalimo dijakovo napredovanje;
- s spodbujanjem in usmerjanjem k primerjanju/tekmovanju s samim sabo, ne pa z drugimi;
- z razporeditvijo v skupino dijakov, ki ga sprejema in se dijak v njihovi družbi dobro počuti;
- z odkrivanjem, spodbujanjem in izpostavljanjem dijakovih močnih področij;
- s strpnostjo, potrpežljivostjo in razumevanjem.

2.8.6 Preverjanje in ocenjevanja znanja

Zelo pomembno je, da prilagoditev preverjanja in ocenjevanja znanja ne temelji le na redukciji kompleksnosti snovi, ampak prvenstveno na iskanju prilagoditev, načinov in oblik postavljanja vprašanj, posredovanja odgovorov in na količini opor, ki jih ponudimo dijaku s PPPU, da mu s tem kar najbolj omogočimo optimalno pokazati usvojeno znanje. Prilagoditve morajo upoštevati dijakova močna področja in njegove posebne vzgojno-izobraževalne potrebe. V dijakovem individualiziranem programu mora biti za tisti predmet oz. predmetno področje, ki zahteva rabo dijakovega šibkega področja (področja s primanjkljajem oz. primanjkljaji), jasno in konkretno opredeljeno, katere prilagoditve pri preverjanju in ocenjevanju znanja dijak zaradi svojega primanjkljaja oz. primanjkljajev potrebuje.

Prilagajamo lahko: način posredovanja (učiteljevih) vprašanj (vprašanja morajo biti konkretna in enoznačna, zahtevnejša vprašanja oziroma kompleksnejša navodila naj bodo razdeljena na podvprašanja oz. na enostavnejša navodila, učitelj sproti preverja razumevanje navodil); način posredovanja (dijakovih) odgovorov (znanje dijakov z izrazitimi bralno-napisovalnimi težavami se preverja pretežno ustno, z grafično predstavljenimi rezultati, s praktičnimi izdelki ipd.); čas izvajanja preverjanja znanja pri tistih dijakih s PPPU, ki nimajo avtomatizirane tehnike pisanja, branja in računanja in tistih z organizacijskimi težavami, primerno podaljšamo, pri čemer je za te dijake še posebej pomembno, da ne rešujejo ali ustno odgovarjajo pod časovnim pritiskom; pri presojanju glede dolžine podaljšanega časa je treba upoštevati tudi učenčevo utrudljivost; organizacijo preverjanja (preverjanje po delih, ne vse naenkrat, kar pomeni, da samo preverjanje razdelimo na dve ali več zaključeni enoti in ga izvajamo v dveh ali več delih oziroma srečanjih); obliko pisnih gradiv za preverjanje znanja (več grafičnih in barvnih opor, več odprtih vprašanj, več vprašanj izbirnega tipa, povečan tisk, večji razmiki med vrsticami, vsako vprašanje na svojem listu, pri čemer dijak lahko dobiva vprašanja drugega za drugim, pri določenem tipu nalog se dijaku pomaga z vključitvijo nazornih zgledov oziroma primerov reševanja itd.); rabo tehničnih pripomočkov (računalnik, kalkulator ali kasetofon, didaktični materiali in ponazorila, ki jih je dijak za konkretizacijo uporabljal že pri samem pridobivanju in utrjevanju znanja itd.); prostorske pogoje (če je npr. pri dijaku opaziti izrazit strah pri odgovarjanju pred celim razredom, njegovo znanje preverjamo na manj izpostavljen način, po potrebi lahko tudi izven razreda).

2.8.7 Časovna prilagoditev

Časovno prilagoditev potrebujejo predvsem dijaki s PPPU, ki imajo slabše avtomatizirano tehniko branja, pisanja in računanja. Predelovanje informacij in strategije reševanja potekajo počasneje. Časovne prilagoditve, tj. več časa, potrebujejo v procesu pridobivanja znanja, utrjevanja znanja in predvsem pri preverjanju znanja. Količina dodatnega časa v posamezni fazi procesa poučevanja oziroma učenja je odvisna od posebnih vzgojno-izobraževalnih potreb posameznika, katere morajo biti točno opredeljene v individualiziranem programu. Pomembno je, da se dijaku zagotovi dovolj časa, da ne občuti časovnega pritiska.

2.8.8 Kadrovski pogoji

Področje dela z dijaki s PPPU v poklicnem in strokovnem izobraževanju vključuje in povezuje učitelje, ki izvajajo "dobro poučevalno prakso", svetovalne delavce (ki so lahko psihologi, pedagogi, socialni delavci, defektologi in socialni pedagogi), ki v okviru svoje specifične strokovne usposobljenosti opravljajo svetovalno delo ter lahko tudi mobilne defektologe, ki izvajajo dodatno strokovno pomoč oz. specialno pedagoško obravnavo. Ker se dijakove posebne vzgojno-izobraževalne potrebe razprostirajo na kontinuumu, mora temu slediti tudi kontinuum strokovne pomoči (od kratkotrajne do bolj intenzivne, ki lahko traja ves čas šolanja ter od manj specialne pomoči učiteljev preko pomoči različnih svetovalnih delavcev do zelo specialne pomoči defektologov).

Vsi učitelji, ki bodo sodelovali pri učenju otrok s posebnimi potrebami, morajo imeti pozitiven odnos do dela s temi dijaki.

V obliki stalnega strokovnega spopolnjevanja si morajo pridobiti vsaj tista specialna znanja, ki so pogoj za orientacijo pri delu z dijaki s posebnimi potrebami.

2.8.9 Prostorski pogoji

Prilagoditev sedežnega reda: dijak naj sedi na prostoru, ki mu omogoča biti pazljiv in pomaga pri osredotočenosti na šolsko delo (npr. blizu table, kadar je pouk frontalno voden, proč od vrat, oken, ur, ki glasno tiktakajo ipd. distraktorjev, ki lahko motijo in ovirajo njegovo pozornost); dijak naj sedi blizu sošolca oz. sošolcev, ki so mu najbolj pripravljeni pomagati, ki ga najbolj znajo podpreti pri konkretnih nalogah in stiskah (npr. kaj prebrati, ponoviti navodilo, mu kaj prepisati itd.); nekaterim dijakom pa je potrebno omogočiti tudi to, da lahko za mizo sedijo sami, če to želijo (ker se v zvezi z organizacijo prostora težje znajdejo in zato potrebujejo več prostora ipd.).

Prilagoditev organizacije prostora v učilnici: tako za učiteljevo delo v razredu, kakor tudi za izvajanje dodatne strokovne pomoči v razredu, je potrebna taka organizacija prostora v učilnici, ki omogoča več individualnosti in več individualne obravnave ter več dela tudi v parih in majhnih skupinah; predvideti je treba prostor za učne ter tehnične pripomočke, ki naj bodo na stalnem mestu v razredu, zaradi slabše razvitih organizacijskih sposobnosti in spretnosti, ki so pri dijakih s PPPU pogosteje prisotne.

Druge potrebne organizacijske prilagoditve: na šoli je potrebno predvideti ustrezno velik in ustrezno opremljen prostor oz. prostore za individualno delo ter za delo v majhnih skupinah tudi izven razreda (prostori šolske svetovalne službe, mobilne specialno-pedagoške službe idr. možni prostori za ta namen).

2.8.10 Posebna učna oprema, pripomočki, sredstva

Tehnični pripomočki so za dijake s PPPU izrednega pomena. Pomembno pa je, da se dijake usposobi za njihovo uporabo.

Dijaki s PPPU z bralnimi težavami morajo imeti priložnost, da posnamejo na kasetofon predavanja učiteljev oz. vnaprej dobijo že posneto predavanje, uporabljajo računalnik, ki bere tekst itd.

Dijaki s PPPU s slabo avtomatizirano tehniko pisanja naj uporabljajo računalnik za pisanje, fotokopiramo jim daljše zapiske snovi, razlage snovi naj posnamejo na kasetofon itd. Dijaki s slabše razvitimi finomotoričnimi sposobnostmi potrebujejo prilagoditve tudi pri sami rabi raznih tehničnih, laboratorijskih, eksperimentalnih idr. pripomočkov pri naravoslovno-tehničnih predmetih in predmetnih področjih. Dijaki, ki naredijo veliko napak pri pisanju, pa potrebujejo še slovarje in računalnik s črkovalnikom.

Za dijake s PPPU s slabo avtomatiziranimi aritmetičnimi dejstvi in postopki je pomembno, da imajo na razpolago več učnih pripomočkov in da uporabljajo kalkulator.

2.8.11 Dodatna strokovna pomoč

Dijakom s PPPU v skladu z Odločbo o usmeritvi pripadajo dodatne ure strokovne pomoči (ena do pet ur tedensko). Dodatno strokovno pomoč lahko izvaja strokovni delavec, ki obvlada raznovrstne metode, pristope in strategije za premagovanje ali kompenziranje težav zaradi specifičnih primanjkljajev. Strokovni delavec (defektolog, svetovalni delavec, učitelj idr.), ki izvaja dodatno strokovno pomoč, mora imeti dodatna strokovna znanja v zvezi s poznavanjem različnih vrst PPPU, njihovih značilnosti, posebnih vzgojno-izobraževalnih potreb dijakov s temi primanjkljaji (osnovna specifična znanja) in specialna didaktično-metodična znanja za delo s temi dijaki (dodatna specifična znanja). Največ tovrstnih specifičnih znanj v času dodiplomskega študija pridobijo defektologi.

Literatura:

1. **Glasser, W.:** Vsak učenec je lahko uspešen. –Radovljica : MCA, 2001
2. **Jelenc, D.:** "Zgodnji kognitivni procesi, ki vplivajo na nastanek specifične razvojne motnje branja". V: Multidisciplinarni pristop v logopediji / 4. strokovno srečanje logopedov Slovenije. –Portorož : Aktiv logopedov Južne Primorske, 1993
3. **Magajna, L.:** "Učne težave, specifične učne težave, primanjkljaji na posameznih področjih učenja – problem usmeritve v teoriji in praksi". V: Destovnik, K., Kralj, S. (ur.). Strokovna in strateško-operativna vprašanja pri uresničevanju nove šolske zakonodaje za področje otrok s posebnimi potrebami. –Ljubljana : Društvo defektologov Slovenije, 2000
4. **Magajna, L.:** Učne težave specifične in nespecifične narave. –Ljubljana : Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše, 1987
5. **Passolt, M.:** Hiperaktiven otrok : psihomotorična terapija. –Ljubljana : Sožitje, 2002
6. **Reid, G.:** Nekaj v prijateljsko pomoč. –Ljubljana : Društvo BRAVO za pomoč otrokom in mladostnikom s specifičnimi učnimi težavami, 2002
7. **Kavkler, M., Končnik-Goršič N. (ur.):** Specifične učne težave otrok in mladostnikov. –Ljubljana : Svetovalni center za otroke, mladostnike in starše, 2002

Gradivo so pripravili:

dr. Marija Kavkler, Ljubljana.

dr. Lidija Magajna, Ljubljana.

dr. Gabi Čačinovič Vogrinčič, Ljubljana.

dr. Sonja Pečjak, Ljubljana.

Mojca Klug, Ljubljana.

Herman Vernik, Maribor.

Ksenija Bregar Golobič, Ljubljana.